

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

Bakalářská práce

Sára Vidímová

**Čtvrtstoletí v životě Evžena Rastignaka: analýza vývoje postavy v rámci
Lidské komedie**

Quarter century of Eugene Rastignac's life: analysis of the development of the character in
The Human Comedy

Praha 2015

Vedoucí práce: doc. PhDr. Eva Voldřichová Beránková, Ph.D.

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala paní doc. PhDr. Evě Voldřichové Beránkové, Ph.D. za cenné rady a připomínky, díky kterým jsem mohla práci napsat. Zároveň děkuji za její vstřícnost a trpělivost.

Prohlášení o autorství práce:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu, a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne.....

Sára Vidímová

Abstrakt

Předmětem mé bakalářské práce je sledovat jednu z postav, která se objevuje v díle Honoré de Balzaka a popsat její proměnu v rámci cyklu „Lidská komedie“. Charakter postavy Evžena Rastignaka se mění v závislosti na okolních postavách a prostředí. Metodologicky budu vycházet z děl dvou českých literárních teoretiků Františka Všetického a Bohumila Fořta, kteří se zabývají typologií postav a kompoziční výstavbou románu. V práci se pokusím vybrat důležité pasáže z několika románů, na nichž proměnu postavy popíši. V závěru chci poukázat na další vývoj tématu v dílech ostatních francouzských autorů a také na aktuální užití osudu Rastignaka coby předlohy pro společenský vzestup ambiciózních mladíků.

Abstract

The aim of my thesis is to observe and to analyse one of Balzac's characters who appears mainly in The Human Comedy. Eugene Rastignac's character changes in the course of novels. And the change is caused by his environment and also by the surrounding characters. Concerning the methodological part of my work, I use two Czech theorists who deal with the typology of characters (František Všetický, Bohumil Fořt). I will try to choose relevant fragments of Balzac's novels where I will describe change of the character. At the end I point out the future development of the subject and also the actual usage of Rastignac's fate as a pattern of ambitious young man.

Klíčová slova

Honoré de Balzac, ambice, peníze, společenské postavení, Evžen Rastignac, úspěch, 18. /19. století, Francie

Key words

Honoré de Balzac, ambition, money, social environment, Eugene Rastignac, success, 18th/19th century, France

OBSAH

1. ÚVOD.....	6
2. METODOLOGICKÁ A TEORETICKÁ VÝCHODISKA PRÁCE	8
2.1. POSTAVA JAKO SUBJEKTIVNÍ ČINITEL.....	9
<i>2.1.1. Typologie postav.....</i>	<i>10</i>
3. CYKLUS „LIDSKÁ KOMEDIE“ (1829-1850).....	11
3.1. OBECNÁ CHARAKTERISTIKA A STRUKTURA DÍLA	11
3.1.2. TÉMATA A DICHOTOMIE.....	13
3.1.3. POSTAVA PODLE BALZAKA	15
<i>3.1.3.1. Hlavní a vedlejší postavy.....</i>	<i>16</i>
<i>3.1.3.2. Habitus postav</i>	<i>16</i>
4. ANALÝZA VÝVOJE POSTAVY	18
4.1. EVŽEN RASTIGNAC.....	18
<i>4.1.1. Rastignac pařížským studentem.....</i>	<i>22</i>
<i>4.1.2. Rastignac pragmatikem</i>	<i>31</i>
<i>4.1.3. Rastignac manipulátorem.....</i>	<i>33</i>
<i>4.1.4 Rastignac cynikem a politikem</i>	<i>36</i>
5. ZÁVĚR	38
5.1. RESUMÉ – ČESKY	40
5.2. RÉSUMÉ – FRANCOUZSKY	41
6. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	42

1. Úvod

Dílo Honoré de Balzaka nepochybně patří k vrcholům francouzské, ale i světové literatury. Jeho ambiciózní záměr, spočívající v popisu dobové francouzské společnosti na půdorysu společensko-politických změn, znamenal obrat ve vnímání literárního díla a jeho dílčích komponentů. A to zejména proto, že Balzac sice tvoří v období vrcholného romantismu, ovšem do svých děl přidává také prvky realismu, čímž vytváří vlastní autentické pojetí romantické a realistické tvorby.

Tato práce pojednává o Evženu Rastignakovi, jedné z ústředních postav Balzakových románů, a zkoumá její vývoj napříč spisovatelovým dílem. Postava se objevuje v osmnácti dílech z cyklu „Lidské komedie“. Její charakter je typický pro francouzský realismus, obzvláště pak realismus balzakovského typu, který klade důraz na důkladný historický popis dobové společnosti a jejích neřestí. Balzac staví své realistické dílo zejména na různorodosti postav a na jejich determinaci prostředím.¹ Nejedná se tedy pouze o deskriptivní dílo, které nekriticky kopíruje nastavení dobové společnosti, ale o texty, jejichž cílem je pojmenovat jednotlivé aktéry, kteří se na tomto společenském vývoji podílejí. Vztah postav a prostředí se tak stává recipročním.

Cílem této bakalářské práce je popsat vývoj postavy, nastínit charakter změn v jejím jednání a zjistit, zda jsou tyto změny zapříčiněny právě zmiňovanou determinací prostředím. Základní otázky, které z toho pro práci plynou, jsou následující: Lze vývoj Rastignakovy postavy zobecnit a uplatnit ho na celé Balzakovo dílo? Proměňují se všechny opakující se Balzakovy postavy v souvislosti s daným kontextem? Je charakter postav determinován primárně společností, nebo na něho stejnou vahou působí také další, vedlejší postavy?

V úvodní kapitole se budeme zabývat metodologickými a teoretickými východisky práce, konkrétně jednotlivými přístupy k popisu a analýze postav. Analýzu postav v rámci narativu zkoumá Bohumil Fořt ve své studii *Literární postava. Vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. Z této práce budeme vycházet zejména při nahlížení na vývoj postavy a její

¹ BRUNEL, Pierre. *Histoire de la littérature française*. Paris: Bordas, 1972.

částečné autonomie v rámci sledovaných textů. Typologií postav se zabývá František Všeticka v díle *Tektonika textu. O kompoziční výstavbě české prózy třicátých let 20. století*, ze kterého vybereme některé postavy-typy, zasadíme je do zkoumaného děje a za konkrétní postavy objevující se ve stěžejních dílech. V druhé části první kapitoly stručně popíšeme cyklus „Lidské komedie“, zejména optikou utváření postav balzakovského typu.

Ve druhé obsáhlejší kapitole se zaměříme na popis jednotlivých děl, v nichž se postava vyskytuje, a to s důrazem na důkladný popis prostředí, v němž se postava nachází a které ji formuje. Evžen Rastignac vystupuje buď explicitně, nebo implicitně hned v osmnácti románech „Lidské komedie“. Jelikož záměrem práce je popsat proměnu postavy napříč Balzakovými romány, vybrali jsme si sedm děl, v nichž lze pozorovat námi zkoumaný „přerod postavy“ a její hlavní odlišnosti od předchozích Rastignaků. Pro zodpovězení námi položených otázek se jeví následujících sedm románů jako stěžejní pro zkoumání nejen vlivu dobové společnosti, ale také dalších vnějších prvků (ostatní postavy, rodinná vazba atd.) Důraz bude kladen zejména na *Otce Goriota (Le Père Goriot, 1835)*, román, v němž Rastignac vystupuje jako jedna z hlavních postav. Dozvídáme se podrobnější informace o jeho rodinném zázemí, a kde se jeho vývoj zásadně mění. Další díla zmíníme na základě tematické posloupnosti. Konkrétně se zaměříme na: *Ples úředníků (Le Bal de Sceaux, 1829)*, *Kabinet starožitností (Le Cabinet des Antiques, 1833)*, *Zákaz (L'Interdiction, 1836)*, *Šagrénovou kůži (La peau de chagrin, 1831)*, *Poslanec z Arcis (Le député d'Arcis, 1847)*, *Herce, aniž by to věděli (Les comédiens sans le savoir, 1845)*. Tedy díla, v nichž Balzac dokládá konkrétní změny v charakteru postavy a zabývá se příčinami hrdinovy proměny i jejími důsledky.

Vzhledem k tomu, že Rastignakova postava se stala tzv. postavou-typem, která slouží k pojmenování konkrétního typu chování či lidského osudu, v závěru se zaměříme na aktuální použití tohoto pojmenování. Vystihuje zejména osudy některých osobností francouzské politiky: za nejnámějšího Rastignaka bývá často označován François Mitterrand, nicméně tento pojem je užíván i pro zobecnění konkrétní životní etapy. Pro tuto část budeme čerpat z francouzského denního tisku, konkrétně ze tří nejčtenějších deníků (*Libération, Le Monde a Le Figaro*). Z jejich obsahu z roku 2014 vybereme pasáže, které používají přirovnání některých politiků k osudu Evžena Rastignaka.

2. Metodologická a teoretická východiska práce

V této kapitole se budeme zabývat metodologickým a teoretickým rámcem, ze kterého vyjdeme při analýze Balzakovy díla. Důraz bude kladen zejména na roli postav v kompoziční výstavbě literárního díla a na jejich typologii.

Za základní metodologické východisko pro tuto práci jsme vybrali dílo Františka Všetického *Tektonika textu. O kompoziční výstavbě české prózy třicátých let 20. století*.² I přesto, že se Všeticka zabývá především českou literaturou třicátých let dvacátého století, text je zamýšlen také na úrovni obecně teoretické. Autor představuje velmi obsáhlé terminologické rozřazení kompoziční výstavby díla. Podle Všetického se kompoziční výstavba literárního díla dělí na část statickou a dynamickou, přičemž součástí poslední jmenované je zkoumání prostoru, času a postavy. Literární teorie obecně klade velký důraz na zkoumání času, místa a postavy vypravěče, což jsou tři proměnné, jež pokládáme za základy narativů. Ovšem v porovnání s proměnnou časovou a prostorovou, teoretické zkoumání postavy je složitější a proto i méně časté. Pro podrobnější popis problematiky zkoumání postav jsme použili dílo dalšího českého teoretika, Bohumila Fořta. Ten v díle *Literární postava, vývoj a aspekty naratologických zkoumání*³ tvrdí, že ambivalentní charakter literárních postav je pro teoretiky jednou z fundamentálních složitostí a překážkou. Lze ho totiž chápat jednak jako textovou entitu, která je integrální součástí narativu, ale taktéž ho lze pojímat jako určitý typ reference k reálnému chování postav. Dále podle Fořta existují dvě osy vymezení problematiky literární postavy, přičemž obě lze vnímat v celé šíři, tedy zároveň v krajnostech. První osou je vztah mezi kategorií děje a kategorií literární postavy.⁴ Krajnosti jejich vztahu chápeme na jedné straně jako „naprostou podřízenost postavy ději na jedné straně, a pojetí děje jakožto popisu proměn a geneze postavy na straně druhé.“⁵ Druhá osa souvisí s otázkami po ontologii literárního díla: Do jaké míry je postava spjata s dějem? Je oddělena od narativního textu,

² VŠETIČKA, František. *Tektonika textu. O kompoziční výstavbě české prózy třicátých let 20. století*. Olomouc: Votobia, 2001.

³ FOŘT, Bohumil. *Literární postava. Vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008.

⁴ *Tamtéž*, s. 14.

⁵ *Tamtéž*, s. 14.

nebo je jeho neměnnou součástí? Rovněž se můžeme tázat: „Je postava pouhým textovým fenoménem, souborem jazykových elementů, nebo je oddělena od narativního textu natolik, že si žije vlastním životem?“⁶ Mimo teoretický rámec lze postavy také zkoumat komparativně, zejména na základě jejich důležitosti pro text (postavy hlavní, vedlejší, statické a dynamické, realistické a nerealistické). V této bakalářské práci se primárně zaměříme na popis postavy hlavní, která je součástí narativního textu, ale zároveň je od něho do určité míry oddělena a prožívá vlastní vývoj. Sekundárně ale popíšeme některé postavy vedlejší, jejichž chování a postavení v díle výrazně promlouvá do charakteru zkoumané postavy Evžena Rastignaka.

2.1. Postava jako subjektivní činitel

Fořt se dále zabývá postavou jako subjektivním činitelem a textově založenou entitou, tedy zkoumá ji nejen jako součást narativu, ale jako samostatný a svébytný prvek. Zabývá se životem jednotlivých postav, který nahlíží ze dvou odlišných perspektiv (Jakým způsobem fungují v rámci textu? Jsou autonomní, či na textu zcela závislé?), a také se metaforicky ptá na jejich životnost v reálném světě.

Bohumil Fořt předkládá dva základní přístupy, které postavu charakterizují z hlediska míry její autonomie a textového ložení. Prvním přístupem je přístup strukturalistický (sémiotický), podle kterého lze postavu definovat jako textový fenomén. Je tedy zkoumána z hlediska lingvistiky a dalších sémiotických nástrojů. Naopak přístup mimetický přistupuje k postavě jako k entitě, pro jejíž zkoumání používá spíše nástroje etiky, filozofie či psychologie. V takovém případě je snahou, aby postava vykreslovala reálné charaktery a byla vložena do konkrétního kontextu. Právě mimetický přístup lze nejlépe vztáhnout na analýzu postavy Evžena Rastignaka, která není pouze součástí narativu či textovou entitou. Jde o postavu-typ zdůrazňující určitý reálný typ chování a proměny lidských charakterů.

Výše jsme si definovali jednotlivé koncepty zkoumání postav, ovšem pro komplexní nahlížení na podstatu a charakter postav je také nutné určit jednotlivé „textové atributy, které čtenáři umožňují postavu mentálně konstruovat.“⁷ Tázání tohoto typu nazýváme charakterizací postavy. Charakterizaci lze provádět prostřednictvím dvou přístupů, *přímé definice* a *nepřímé prezentace*. První definuje postavu pomocí jednotlivých řečových pásem postav a zejména vypravěče. Jedná se tedy o subjektivní pohled na charakterizaci postavy, s důrazem na její

⁶ Tamtéž, s. 15.

⁷ Tamtéž, s. 65.

vzhled a popis. Naopak koncept *nepřímé reprezentace* zahrnuje nejen explicitní, ale majoritně také implicitní významové složky. Její charakterizace se tedy zakládá zaprvé na popisu, ale také na způsobu jednání a obsahu výpovědí. Jak tvrdí Fořt:

Způsoby nepřímé reprezentace postavy jsou založeny v rozmanitých a často se i vzájemně prolínajících narativních realizacích, které obsahují různě hluboké vrstvy implicitních významů – od vzhledu postavy k jejím činům a promluvám.⁸

Postavu Evžena Rastignaka lze zkoumat oběma koncepty, ovšem lépe pomocí nepřímé prezentace, jelikož jeho charakter je tvořen mnohými vnějšími vlivy a zároveň lze jeho proměnu sledovat prostřednictvím jeho chování, promluv a činů.

2.1.1. Typologie postav

Při zkoumání literární postavy není důležitá pouze její charakterizace a začlenění do konkrétního kontextu, ale také typologie postav a její přiřazení k některým z postav-typů. František Všeticka ve své *Tektonice textu* tvrdí, že „jedním z kompozičních postupů pro stavbu díla je postava a její typologie.“⁹ Všeticka zkoumá několik základních typů postav, z nichž vybereme některé, které přiřadíme k jednotlivým důležitým postavám studovaných děl.

Podle Všetický lze v dílech rozeznávat tyto postavy: „deus ex machina, postava mytizovaná, mysteriózní, metuzalémská, svorníková, osudová, postmortální, metascénní, anticipační, disturbativní, kontrovertní, klíčová, rámující, konkluzivní, pomocná, dále vypravěč, intrikán, skandalista, rezonér, odpovědník, monagonista, dvojník, miles gloriosus, postillon d'amour, postillon de mort a žena-sfinga.“¹⁰ S těmito pojmy budeme následně pracovat v druhé části této bakalářské práce, jejíž hlavním cílem bude analyzovat literární postavu/y na půdorysu prostředí.

⁸ *Tamtéž*, s. 65.

⁹ VŠETIČKA, František. *Tektonika textu. O kompoziční výstavbě české próze třicátých let 20. století*. Olomouc: Votobia, 2001, s. 33.

¹⁰ *Tamtéž.*, s. 33.

3. Cyklus „Lidská komedie“ (1829-1850)

Období, kdy Honoré de Balzac aktivně tvoří, je poznamenáno nestabilitou vládnoucích politických režimů, což se v jeho tvorbě jednoznačně odráží.

Takto přeformulovaná politika tvoří stěžejní prvek Balzaková díla a umísťuje tak čtenáře přímo doprostřed dobového dění. Zkoumáme-li Balzaka jako politického myslitele, musíme se zabývat způsobem, jakým Balzac vnímá, představuje a odhaluje dobu, ve které žije.¹¹

Autor je svědkem radostné porevoluční euforie, ze které profituje také jeho rodina. Dostává se do střední měšťanské vrstvy a je rodinou vyslán na studia práv do Paříže. V metropoli vnímá Napoleonův pád a období restaurace Bourbonů, stejně jako Červencovou a Únorovou revoluci v letech 1830 a 1848. Uvědomuje si ojedinělost doby, ve které žije, a touží ji zaznamenat a popsat. Způsob, který si vybírá, je ojedinělý. A to z toho důvodu, že pracuje s typizací, tudíž společnost nahlíží optikou konkrétních typů postav a skrze osudy a charaktery jednotlivců. Jednotlivec totiž žije v souladu se společenstvím, které ho utváří, ovšem, jelikož je jednotlivcem, sám se podílí na utváření onoho společenství. V dopise, který Balzac píše v roce 1844 své milence paní Hanské, zmiňuje:

Čtyři muži měli ohromující život: Napoleon, Cuvier, O'Connell a já chci být tím čtvrtým. První z nich skrze armádu žil život Evropy, druhý se provdal za zeměkouli, třetí ztělesňoval lid. Já budu ve své hlavě nosit společnost v celé její šíři.¹²

3.1. Obecná charakteristika a struktura díla

Cyklus „Lidské komedie“ tvoří 95 děl, z toho 48 dokončených, a je zřejmé, že jeho velikosti a obsažnosti se může rovnat snad jen Zolův cyklus „Rodina Rougonů-Macquartů (Přírodní a sociální historie jedné rodiny za druhého císařství)“. Název evokuje Dantovu *Božskou komedii*, přičemž Balzac chce „proti božské komedii postavit svou komedii pozemskou.“¹³ Dílo je tematicky rozřazeno do tří kategorií: *studie filosofické, studie analytické a studie mravů*.

¹¹ « Le politique ainsi redéfinit constitue l'objet essentiel de l'œuvre de Balzac et nous place au cœur des enjeux du temps. S'interroger sur Balzac penseur du politique, c'est donc s'intéresser à la manière dont il perçoit, représente et révèle son temps. » (BAUDOIN, Patricia. « Balzac, journaliste et penseur du politique, 1830-1850 ». *Revue d'histoire du XIXe siècle* [online], Thèses et HDR soutenues, [citováno 5.11.2014] Dostupné z : <http://rh19.revues.org/1183>.)

¹² «Quatre hommes auront eu une vie immense : Napoléon, Cuvier, O'Connell, et je veux être le quatrième. Le premier a vécu de la vie de l'Europe ; il s'est inoculé des armées ; le second a épousé le globe ; le troisième s'est incarné un peuple ; moi, j'aurai porté une société toute entière dans ma tête.» (PIERROT, Roger. Balzac. *Lettres à Mme Hanska*. Paris: Fayard, 1994, s. 115)

¹³ ZWEIG, Stefan. *Balzac*. Přeložila Jaroslava Vobrubová-Koutecká. Praha: Odeon, 1976, s. 267.

Studie filosofické, které zahrnují 22 děl, se zabývají příčinami lidských dojmů a chování. Zabíhají hlouběji do nitra jednotlivých aktérů. Popisují, do jaké míry má myšlení, vášně a vůle vliv na lidské chování a smysl života.¹⁴

Ve studiích filosofických zmíním podstatu citů, původ jednotlivých způsobů života, zmíním, jaké jsou podmínky života, bez kterých ani společnost, ani člověk nemohou existovat.¹⁵

Nejméně početné jsou studie analytické, jejichž smyslem je uvolnit a oprostít se od zmíněných principů. Převážná většina prací spadá pod poslední zmiňované *studie mravů*, jejichž součástí jsou mimo jiné také sociologické a psychologické studie jednotlivých částí společnosti.¹⁶

Studie mravů jsou dále děleny z hlediska sociologického na *Scény ze soukromého života*, často kratší díla, která popisují každodenní život francouzské společnosti. Z titulů, které jsme si vybrali pro analýzu postavy Evžena Rastignaka, sem patří *Otec Goriot (1834-1835)*. Následují *Scény z provinčního života*, ve kterých lze spatřit specifika života v provincii, součástí je také *Kabinet starožitností (1836-1838)*. Kontrastem jsou potom *Scény z pařížského života*, kde nalezneme například *Lesk a bídu kurtizán*. Součástí jsou zejména díla, která se odehrávají přímo v Paříži, zajímavé jsou právě dichotomií venkov-Paříž, která je v Balzakově díle často přítomná. *Scény z života politického* popisují nejčastěji formou novel politickou situaci, přičemž jedno z námi vybraných děl *Poslanec z Arcis (1847)* je zařazeno právě sem. *Scény z života vojenského* ukazují vzestup a pád vojenské moci začátkem 19. století, a to samozřejmě v důsledku změny režimů, a tedy i sociálního statusu vojenství. Poslední jsou *Scény z života vesnického*, ty vypravují často zidealizovaný život ve francouzských vesnicích, které se nacházejí v podstatě v izolaci a jsou vůči společenským změnám imunní. Avšak i zde je rozeznatelný kontrast s díly ze *Scén z života provinčního*, kde je francouzská vesnice vykreslena velmi idylicky a autenticky, zatímco tady je provincie zaznamenána spíše karikurně. Jedním ze společných rysů všech částí „Lidské komedie“ je například opakování postav zajišťující větší komplexnost celku, ale také větší autentičnost samotných postav. Celkově se napříč dílem objevují dva tisíce čtyři sta sedmdesát dvě postavy.

¹⁴ BENDAHAN, Joseph. *Le Père Goriot d'Honoré de Balzac*. Paris: Hachette, 1978, s. 11.

¹⁵ « Dans les études philosophiques, je dirai pourquoi les sentiments ; sur quoi la vie ; quelle est la partie ; quelles sont les conditions au delà desquelles ni la société ; ni l'homme n'existent. » (PIERROT, Roger. *Balzac. Lettres à Madame Hanska*. Paris: Fayard, 1994, s. 244).

¹⁶ RINCÉ, Dominique. *Le Père Goriot. Honoré de Balzac*. Paris: Éditions Nathan, 1990, s.11-12.

Záměr a syntéza celého cyklu jsou velmi detailně nastíněny v *Předmluvě k Lidské komedii*. Balzac zde popisuje inspiraci, kterou čerpá z prací biologů a dalších přírodních vědců, již zkoumají svět prostřednictvím zoologických druhů. Mezi stěžejní předlohy patří dílo vévody z Buffonu (*Přírodní historie*)¹⁷, který se zabývá typologií živočišných druhů a skrze tuto typologii dále popisuje a zobecňuje charakter přírody. Další inspiraci čerpá z děl Frédérica Cuviera¹⁸ a Saint-Hilaira¹⁹, jemuž je dokonce věnováno dílo *Otec Goriot*. V *Předmluvě* Balzac říká:

Tato idea vychází z porovnání Lidskosti a Zvířeckosti.. Rozdíly mezi vojákem, dělníkem, advokátem, chudásem či básníkem, jsou stejně těžko uchopitelné jako aspekty, které dělí například vlka od žraloka či ovce. Tudíž bude existovat toliko společenských druhů, jako existuje druhů zoologických.²⁰

Ovšem vedle prací biologů Balzac čerpá také z teorií lékařských, a to zejména těch, které se týkají psychofyzické stránky lidského těla. Nejvíce ovlivněn je díly německého lékaře F. J. Galla²¹ a švýcarského lékaře a teologa J. K. Lavatera²². Ti nahlížejí lidské konání v závislosti na fyziognomii, která se odráží v morálce.²³ Zabývají se tématem psychofyzických korelací a tvrdí, že z vnějších rysů obličejů či tvaru hlavy konkrétního člověka lze usuzovat na jeho charakteristické vlastnosti.²⁴

3.1.2. Témata a dichotomie

Jak již bylo řečeno, cílem „Lidské komedie“ bylo popsat charakter francouzské společnosti skrze jednotlivce, její obyvatele, kteří představují nejrůznější charaktery, a vytvořit tak mozaiku lidských mravů. „Lidská komedie“ je jakýmsi zrcadlem společnosti, ve kterém by každý měl najít svůj protějšek a identifikovat se s ním.

¹⁷ BUFFON, Georges Louis Leclerc de. *Histoire naturelle générale et particulière*. Paris: Imprimerie Nationale, 1988.

¹⁸ Frédéric Cuvier byl francouzský biolog a paleontolog, jehož stěžejním dílem byl slovník přírodních věd - *Dictionnaire des sciences naturelles*.

¹⁹ Étienne Geoffroy Saint-Hilaire byl francouzský biolog, který se také zabýval přírodou a zvířaty, zejména pak evolucionismem.

²⁰ « Cette idée vint d'une comparaison entre l'Humanité et l'Animalité. Les différences entre un soldat, un ouvrier, un avocat, un poète, un pauvre, sont, quoique plus difficiles à saisir, aussi considérables que celles qui distinguent le loup, le requin, la brebis, etc. Il a donc existé, il existera donc de tout temps des Espèces Sociales comme il y a des Espèces Zoologiques. » (BALZAC, Honoré de. *L'Avant-propos de la Comédie humaine*. [online]. [cit. 15.9.2014]).

²¹ F. J. Gall byl německý lékař, jehož dílo *Anatomie et physiologie du système nerveux en général et du cerveau en particulier* (1810-1819) velmi ovlivnilo Balzaka.

²² J. K. Lavater byl švýcarský teolog, filosof a lékař, jehož *Physiognomie ou l'art de connaître les hommes d'après les traits de leur physiognomie, leurs rapports avec les divers animaux* (1809) bylo taktéž Balzakovi předlohou.

²³ ZATLOUKAL, Antonín. *Studie o francouzském románu*. Olomouc: Votobia, 1995, s. 154.

²⁴ *Tamtéž*, s. 154-155.

Vedle srovnání se světem živočišných druhů používá další tematické a dichotomické roviny, kterými se řídí při popisu společnosti.

Nejprve ji dělí podle tří společenských pravidel diferenciaci, na sexuální (muž a žena, kteří si nejsou podobní, se mohou sblížit), materiální (člověk se vyjadřuje skrze objekty, které ho obklopují) a podle třetího, čistě společenského klíče (vztahy mezi lidmi jsou velmi komplexní).²⁵

Pouhé rozlišení pravidel, na kterých lidská společnost stojí, ovšem není pro její detailní analýzu dostačující. Balzac si proto vytyčuje několik dichotomií, na jejichž půdorysu vykresluje charaktery jednotlivých postav.

První významnou dichotomií je Paříž – provincie, přičemž častým motivem bývá postava, jejíž život se zásadně mění v okamžiku, kdy se z provincie dostává do pařížské společnosti. Takovým případem je i Evžen Rastignac, ale o něm pojednáme konkrétněji až v druhé části práce. Balzac chápe provincii jako velmi zaostalou²⁶. Paříž je naopak zkumavkou, místem, kde se utváří moderní společnost. Druhým výrazným komponentem, pomocí něhož autor zkoumá francouzskou společnost, je rozdělení do společenských tříd. To promýšlí zejména v souvislosti s historickým vývojem a proto nejvýraznější opozicí je aristokracie versus buržoazie. Buržoazie obchodní a finanční se v podstatě bije o sociální hegemonii s aristokracií, jejíž postavení je velmi nejisté a vratké. V této souvislosti Balzac klade důraz i na fyzické vzezření jednotlivců představujících konkrétní společenské třídy. Popisuje například oblečení, doplňky, interiéry domů, ve kterých postavy bydlí atd. Čtenář se tak dozvídá velmi podrobné informace o způsobu života a tradicích jednotlivých společenských tříd. Balzac se zároveň nezabývá pouze situací na vrcholu pomyslné společenské pyramidy, ale zaměřuje se také na zvětšující se rozdíly mezi lidmi a novým rozvrstvením společnosti.

Zajímavý je taktéž způsob, jakým Balzac vnímá vztah mužů a žen.²⁷ Žena v jeho díle vystupuje autonomně jako společenská aktérka, zároveň má však decentně romaneskní charakter. Rozhodně se nejedná o emancipované ženy, které můžeme vidět později, například v díle Émila Zoly. Balzac ženám předkládá jejich tradiční roli a pohled na svět, ovšem vnímá je jako velmi důležité a svébytné aktérky, které mohou volně vstupovat do děje. Vedle společensky akceptovaných ženských postav se Balzac rovněž zaobírá postavami kurtizán

²⁵ DUBOIS, Jacques. *Les romanciers du réel*. Paris: Éditions du Seuil, 2000, s. 172.

²⁶ *Tamtéž*, s. 173

²⁷ *Tamtéž*, s. 170-175

nebo čarodějek. Muži ženy respektují, někteří jsou na nich i společensky závislí. Jejich vztah a postavení ovšem není rovnocenné.

Mimo tyto dichotomie se Balzac také zabývá popisem různých sfér zájmů a profesí, které výrazným způsobem dopadají na prostředí a postavy v něm žijící.²⁸ Do kontrastu dává svět finančníků a například studentů, barvitě popisuje způsob, jakým probíhají různé společenské události a k čemu dalšímu (kromě intenzivního kulturního zážitku) mohou sloužit.

V neposlední řadě důkladně rozpracovává charakter a vlastnosti jednotlivých postav, ale o této problematice pojednáme v následující části bakalářské práce.

3.1.3. Postava podle Balzaka

Jelikož v Balzakových očích je svět antropocentrický a humanizovaný, tvoří postavy integrální součást jeho tvorby a zejména cyklu „Lidské komedie“. Z hlediska výstavby postavy Balzac používá několik specifických postupů, které si níže popíšeme. Základním formantem postavy je její charakter, kterým vstupuje do prostředí, které ji determinuje. Pokud se na postavy zaměříme podrobněji, zjistíme, v jakých konstelacích na ni tyto faktory působí:

1. Determinace probíhá recipročně, postavu tak lze chápat jako determinovanou, ale rovněž determinující
2. Prostředí je pro vývoj postavy zcela stěžejní
3. Prostředím není míněna pouze společnost, ale také bezprostřední okolí, tedy interiéry míst, kde postava žije, a způsob, jakým se chová

Inspiraci pro charakteristiku postav Balzac čerpá z děl, která se týkají spíše světa zvířat. V díle se to konkrétně projevuje tím, že spisovatel často při popisu postav používá přirovnání osob ke zvířatům. V *Otci Goriotovi* je například Goriot přirovnán k věrnému psovi. Ovšem nejsou to pouze zvířata, která mohou mít vliv na konkrétní vlastnosti postav. Mohou to být také interiéry a lokality, oblečení, jídlo, a mnohé jiné. Vše je líčeno v podstatě až malířskou

²⁸ RINCÉ, Dominique. *Le Père Goriot. Honoré de Balzac*. Paris: Nathan, 1990

metodou.²⁹ Vedle vizuálních dojmů se setkáváme s dojmy olfaktickými či auditivními, které stejně jako dojmy psychologické ovlivňují jednotlivé postavy.

3.1.3.1. Hlavní a vedlejší postavy

Balzac své postavy hierarchizuje. Vytváří tak postavy hlavní, které konkrétní dílo rámuje a mají případně přesah také do dalších děl, a postavy vedlejší, které však nejsou nikterak upozadovány. Ovšem ne vždy je hlavní postava pouze jedna, naopak jich je spíše několik, jsou navzájem propojeny a ovlivňují se. Tak tomu je například v *Otci Goriotovi*, který čítá hned tři hlavní postavy: Rastignaka, Vautrina a Goriot. Všechny jsou odlišné, ale zároveň úzce propojené. Jeden se objevuje ve druhém a naopak. Stejně tak je to s postavami vedlejšími, které nejsou dějem nijak upozaděny. Fungují autonomně a na hlavních postavách nezávisle. Vedlejší postavy vytvářejí pozadí pro protagonisty a také směřují děj směrem od hlavních postav, čímž mu dávají širší perspektivu.³⁰ Snadno lze také podle způsobu jednání hlavních postav s postavami vedlejšími, rozeznat charakter obou z nich. Specifikem Balzakovy díla je již zmiňovaná propustnost postav mezi jednotlivými díly. To přidává celému cyklu na autenticitě.

3.1.3.2. Habitus postav

Pro popis postav balzakovského typu lze užít také termínů moderní sociologie. Pierre Bourdieu³¹ se při svém pozorování společnosti a jejího vývoje zabývá mimo jiné také termínem habitus. Jedná se o pojem, jenž napomáhá pochopit vztahové vlastnosti jednotlivých aktérů ve společnosti a obecně jejich začlenění se do společenských tříd. Habitus může být zvyk, nebo určitý typ jednání, který aktérovi přiřazuje konkrétní typ postojů či sociálních pozic, díky nimž přináleží k některému segmentu společnosti. Balzac vnímá svou postavu podobně, jelikož jí také přiřazuje určitý typ jednání, konkrétní charakteristiku, která ji determinuje. Bourdieu přímo odkazuje na Balzakovo dílo, když tvrdí, že:

Jednou z funkcí pojmu habitus je, že vyjadřuje jednotný styl praktických činností a statků určitého jednotlivého aktéra nebo třídy aktérů (jak to naznačují Balzac nebo Flaubert, když popisují kulisy –

²⁹ ZATLOUKAL, Antonín. *Studie o francouzském románu*. Olomouc: Votobia, 1995, s. 154.

³⁰ *Tamtéž*, s. 154.

³¹ BOURDIEU, Pierre. *Teorie jednání*. Přeložila Věra Dvořáková. Praha: Karolinum, 1998.

penzion paní Vaquerové nebo jídla a nápoje konzumované různými protagonisty *Citové výchovy* – a tím vlastně svým způsobem charakterizují postavu.³²

Balzakova postava je tudíž chápána velmi komplexně a lze ji zkoumat z několika perspektiv. Pro druhou část této bakalářské práce je nutné vzít v potaz způsob, jakým postava funguje v rámci narativu, a zejména jaký je vztah mezi ní a okolním prostředím.

³² *Tamtéž*, s. 14.

4. Analýza vývoje postavy

V této části bakalářské práce se budeme zabývat již konkrétněji postavou Evžena Rastignaka, která prolíná Balzakovo dílo. Pro její analýzu použijeme již zmiňované dílo Františka Všetického *Tektonika textu*, kde je zejména důležitá jeho typologie postav. Nejen, že bude nutné si pojmenovat Rastignakovu postavu, ale stěžejní jsou také postavy, které ho v jednotlivých dílech přímo či nepřímo obklopují. Jejich charakter funguje do jisté míry v recipročním vztahu vůči prostředí, tudíž má výrazný vliv také na námi popisovanou postavu. Vedle analýzy postav nás v této části bude zajímat také historický kontext a konkrétní dějinné linky. Balzac totiž tvoří v období, které je z hlediska historického výjimečné, jelikož se mísí tři typy režimů, jež mají vliv na formování společnosti.

Vzhledem k tomu, že se Rastignakova postava výrazněji utváří v *Otci Goriotovi*, bude proto analýza vycházet a z větší části se zabývat právě tímto dílem. V analýze nebudeme postupovat chronologicky, nýbrž tematicky, kdy východiskem bude *Otec Goriot*. Další díla budou následně rozřazena do tří podkapitol, v nichž přiblížíme další vývoj postavy.

4.1. Evžen Rastignac

Evžen Rastignac je jednou z postav, které rámuje Balzakovo dílo, zejména „Lidskou komedii“. Objevuje se celkem v 18 románech, z toho je většinou explicitně součástí děje, ať už jako postava vedlejší, nebo hlavní. Implicitně se o Rastignakovi mluví zhruba v 8 románech.³³

V souladu s typologií Františka Všetického lze na postavu Evžena Rastignaka nahlížet buď jako na *postavu klíčovou*, pokud přijmeme předpoklad, že Rastignakově postavě je předobrazem konkrétní historická postava (Balzac), případně konkrétní rys lidského chování (ctižádnost). „Klíčová postava je literární postava, jejímž předobrazem byla některá známá postava

³³ MÉRA, Brigitte. *La méthode Rastignac*. Paris: Tallandier, 2009, s. 15-21

veřejného života.³⁴ Nebo lze Rastignaka nahlížet skrze *kontrovertní postavu*, jejíž osud se v díle mění.

Kontrovertní postava je postava určitého vyhraněného druhu, tj. pozitivní nebo negativní, která se v závěrečné fázi díla nečekaně změní ve svůj opak. V moderním písemnictví zdůrazňují autoři koncový moment překvapení. Proto její tvůrci podívají figuru tohoto druhu převážně zvnějšku, pouze v jejích vnějších projevech.³⁵

Pro některá díla, kde je Rastignac zmíněn pouze implicitně, a to tak, že je předmětem diskusí, případně je k němu přímo odkazováno, je možné použít předlohu postavy *metascénní*.

Metascénní postava představuje zvláštní druh mimoscénní postavy. Mimoscénní postava je každá literární postava, jež nevystupuje na románové nebo dramatické scéně, ale o níž je řeč. Metascénní postava je taková postava, jež ovlivňuje jednání jiných postav.³⁶

Jsme si vědomi, že přirovnání ke konkrétnímu typu postavy není přesné také proto, že Rastignakova postava se v námi popisovaných dílech samozřejmě výrazně obměňuje, tudíž bude dále spíše důležité přesněji určit okolní postavy, jež mají na Rastignaka přímý vliv. Důležitým faktorem je také Rastignakova intervence do osudu okolních postav, kterou si také popíšeme.

K postavě Rastignaka jsou často přirovnány osudy jiných postav a pochopitelně z jeho osudu také vychází řada dalších autorů a vytváří nové mužské charaktery, jejichž chování a konání je přímo řízeno ambicemi a vidinou společenského růstu. Balzac nachází inspiraci v několika předlohách mužských postav, ale také ve svém vlastním osudu. Teoretikové zmiňují některé společné rysy, které Rastignakova postava sdílí s osudem Honoré de Balzaka, a kterými se tudíž budeme také podrobněji zabývat. Nejvěrohodnější předlohou pro Rastignaka může být postava Juliana Sorela ze Stendhalova románu *Červený a černý*. Obě postavy pocházejí z podobného socio-ekonomického a provinčního prostředí. Oba se chtějí ze svého osudu vymanit a zajistit tak sobě a své rodině lepší životní podmínky. Oběma je kolem dvaceti let, když se v díle poprvé objevují³⁷.

Obraz ambiciózního mladíka již vytvářel v roce 1830 Stendhal svou postavou Juliana Sorela, mají mnoho společného, ovšem Sorel má ambice čistě plebejského původu, zatímco Rastignac využívá

³⁴ VŠETIČKA, František. *Tektonika textu. O kompoziční výstavbě české próze třicátých let 20. století*. Olomouc: Votobia, 2001, s. 38

³⁵ *Tamtéž*, s. 37

³⁶ *Tamtéž*, s. 36

³⁷ RINCÉ, Dominique. *Le Père Goriot d'Honoré de Balzac*, Paris: Éditions Nathan, 1990, s. 14-16

svého vzdáleně aristokratického původu, aby uspěl. Rastignac uspěje, ovšem za cenu velkých kompromisů.³⁸

Současná francouzská literární teoretička, která se zabývá převážně Balzakiem, ve své dizertační práci *La Méthode Rastignac* říká, že inspirací pro Rastignaka může být také postava Napoleona, a to zejména z hlediska ctižádosti obou aktérů:

Pokud mluvíme o předloze pro Rastignaka, původní vzor je možné hledat v Napoleonovi. Nižší korsický šlechtic, který legitimizuje ctižádost.³⁹

Pro zpřehlednění výskytu postavy Evžena Rastignaka v „Lidské komedii“ byla vytvořena následující tabulka. Ukazuje rok vydání, dějovou linku, a také Rastignakovu konkrétní roli v daném díle.

Název	Rok vydání	Rok, ve kterém se děj odehrává	Rastignakova role a věk
Otec Goriot Le Père Goriot	1835	1819	Hlavní, 21 let
Ples úředníků Le bal de Sceaux	1829	1820	Implicitně, 22 let
Ztracené iluze Illusions perdues	1836-1843	1821-1822	Vedlejší, 23 let
Kabinet starožitností Le Cabinet des Antiques	1833	1822	Vedlejší, 24 let
Studie o ženě Etude de femme	1836	1823	Implicitně, 25 let
Zákaz	1836	1828	Vedlejší, 29 let

³⁸ BENDAHAN, Joseph. *Le Pere Goriot d'Honoré de Balzac. Lire aujourd'hui*. Paris: Classiques Hachette, 1978, s. 25

³⁹ « S'il faut un précurseur, le modèle originaire est plutot a chercher du coté de Napoléon, petit gentilhomme corse, qui légitime l'ambition » (MÉRA, Brigitte. *La Méthode Rastignac*. Paris: Tallandier, 2009, s. 26)

L'Interdiction			
Šagrénová kůže La peau de chagrin	1831	1829-1831	Vedlejší, 30-33 let
Bankovní dům Nucingen La Maison Nucingen	1837	1827-1836	Implicitně, je předmětem rozhovoru, 28 – 37 let
Poslanec z Arcis Le Député d' Arcis	1847	1840	Vedlejší, 38 let
Herci, aniž by o tom věděli Les Comédiens sans le savoir	1845	1845	Vedlejší, 48 let

Zdroj: MÉRA, Brigitte: *La Méthode Rastignac*, Paris: Tallandier, 2009 (tabulka autorka)

A nyní se přesuňme konkrétněji k popisu toho, kým je Evžen Rastignac. Narodil se v roce 1798⁴⁰ v Angoulême, a to do rodiny, která velmi zbohatla v porevolučním čase. Zde se nabízí paralela s Balzakiem, který se narodil v roce 1799 ve městě Tours, a to do podobně situované rodiny. Balzakův otec byl jmenován vedoucím zásobovací správy a rodina se odstěhovala do Paříže.⁴¹ Později na ni ovšem měl výrazný dopad další historický vývoj francouzské společnosti. V období restaurace monarchie se totiž ze střední měšťanské třídy stává třída znevýhodněná. Rastignac stejně jako Balzac vyrůstal po boku svých dvou sester a dvou bratrů.⁴² Nejbližší vztah měl se starší sestrou, které také v dopisech poodkrývá svá trápení a některá dilemata, která mu nabízel pařížský život. Honoré de Balzac měl také velmi úzký vztah se svou sestrou Laurou, které se v dopisech svěřoval.

⁴¹ LAGARDE, André. *Francouzská literatura 19. století*. Přeložili Jiří Našinec, Aleš Pohorský. Praha: Garamond, 2008 str. 304

⁴² MÉRA, Brigitte. *La Méthode Rastignac*, Paris: Tallandier, 2009

Obě rodiny si prošly velmi citelnou proměnou, a to z provinční rodiny, kterou revoluční změny vyzdvihly do zcela odlišných poměrů, aby je následně restaurační vývoj opět shodil do nižších vrstev společnosti.

Oba muži mají právem velmi ambivalentní vztah k nově vznikajícím režimům. Rastignac, stejně jako Balzac, je svou rodinou vyslán na studia práv do Paříže, aby využil společenských změn a vymanil se tak ze svého osudu provinčního měšťana. Dá se říci, že Rastignac může být prototypem pro celou generaci, která je narozena bezprostředně po Revoluci v roce 1789. Revoluce totiž v lidech vyvolala do jisté míry pocit, že mohou změnit svůj osud a že dostávají příležitost proniknout do vyšších společenských vrstev.⁴³ Jak jsme již zmiňovali výše, Balzac vždy velmi podrobně popisuje vzhled svých postav:

Balzacův realismus spočívá v tom, že ke svým postavám přistupuje zvnějšku a nejdříve vykreslí jejich detailní tělesný portrét.⁴⁴

Když se Balzac poprvé zmiňuje o Rastignakovi (*Otec Goriot*), je mu dvacet let a má „bílou pleť, černé vlasy a modré oči“.⁴⁵ Jeho prvotní popis odpovídá jeho motivaci studovat v Paříži a být úspěšný:

Byl z těch mladých lidí, kteří od útlého věku mají pochopení v naději, které rodiče v ně kladou a kteří si připravují krásnou budoucnost.⁴⁶

Při popisu Rastignakova charakteru a jeho motivace je velmi často skloňováno slovo úspěch. Hrdina si neustále říká, že uspěje, stejně jako mu to říkají jeho spolubydlící nebo rodina. Toto slovo bude samozřejmě i dále nadužíváno v souvislosti s komentováním Rastignakova společenského vzestupu.

4.1.1. Rastignac pařížským studentem

První část naší analýzy se zaměří na *Otce Goriota*, jehož součástí je právě ona důležitá proměna Rastignakovy postavy. Tu ovlivňuje celá řada proměnných, které si postupně představíme. Začátek se projevuje v době, kdy se Rastignac zabydluje v Paříži, poznává tamní zákoutí a život stále více společensky vzrůstající buržoazie.

⁴³ BENDAHAN, Joseph. *Le Père Goriot d'Honoré de Balzac. Lire aujourd'hui*. Paris: Classiques Hachette, 1978, s. 22

⁴⁴ LAGARDE, André. *Francouzská literatura 19. století. Přeložili Jiří Našinec, Aleš Pohorský*. Praha: Garamond, 2008, s. 306

⁴⁵ BALZAC, Honoré de. *Otec Goriot*. Přeložila Božena Zimová. Praha: Odeon, 1970, s. 10

⁴⁶ *Tamtéž*, s. 13

V díle je proto výrazně přítomná dichotomie Paříž – provincie, která decentně karikuje život provinčních rodin a Paříž vykresluje jako zkumavku, jádro pokroku a vývoje. Balzac *Otce Goriota* píše v roce 1834, přičemž děj se odehrává v roce 1819. Nejdříve román vydává po částech v novinách a v roce 1835 také knižně.

Ve Francii se jedná o období restaurace (1815-1830) a červencové monarchie (1830-1847). Po revolučních vášních konce 18. století přichází vystřízlivění v podobě několika porážek francouzských vojsk, přítomnosti kozáckých oddílů v Paříži a tzv. rudého teroru. Jeho důsledkem je restaurace konstituční monarchie, a to prostřednictvím návratu Bourbona Ludvíka XVIII. na francouzský trůn v roce 1815.⁴⁷ Toto období má za následek proměnu francouzské společnosti, vzestup moci třetího stavu, tedy buržoazie, a její konflikt s původně odešlou, nedlouho poté však znovu navrátilivší se aristokracií. Tato doba totiž:

představuje současně drama jednotlivce i společenských jevů, starobylé rody, velké dámy a nová buržoazie, vždy charakterové vyhraněné – lakomství u Grandetů, závist sestřenic Běty, kult peněz u Gobsecka, ctižádost u Rastignaka.⁴⁸

Vytváří se výrazné nerovnosti mezi společenskými vrstvami a revoluční hesla jako *rovnost* či *bratrství*, jako by se pozvolna ztrácela v dáli. Francouzskou společnost tak čeká nová a obtížná etapa, jejímž důsledkem bude pozdější červencová revoluce, rok 1848 a v neposlední řadě také Pařížská komuna. A takové historické změny se logicky odrážejí v dílech dobových autorů. Zajímavé je, jak mistrně Balzac popisuje výrazný střet mezi nově vznikající elitou-buržoazií a aristokracií coby elitou tradiční a původní. Pro tuto dichotomii je samozřejmě historický vývoj velmi důležitý, protože důsledkem změn režimů byly také obměny společenských vrstev.

4.1.1.2. Otec Goriot – prostředí a postavy

Balzac se v *Otci Goriotovi* drží zcela tradiční dramatické kompozice románu (úvod, zápletka, rozuzlení). Román tak lze rozdělit na tři části, přičemž úvodní je velmi deskriptivní a popisuje detailně prostředí, ve kterém postavy žijí.

Ať už se jedná konkrétně o penzion paní Vauquerové, v němž se odehrává nemalá část děje a dialogů, nebo o zachycení dějinného kontextu a obměny dobových zvyklostí. Pro Balzaka je

⁴⁷ FERRO, Marc. *Dějiny Francie*. Přeložily Jitka Matějů (kap. 1-11) a Doubravka Olšáková (kap. 3-5, 10-11). Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006, s. 202

⁴⁸ *Tamtéž*, s. 200

důležité v počátku podrobně obeznámit čtenáře se sociologickou krajinou, do níž budou zasazovány postavy a dějové linie.

Druhou částí je zápletka, nebo krize, kde se Balzac zaměřuje na proměnu postav a zejména na jejich prolínání a vzájemné ovlivňování. Hlavní zápletkou je reciproční vztah Rastignaka a společnosti. Autor se nejprve zabývá osudy tří hlavních postav, vedle Rastignaka ještě Goriotem a Vautrinem, aby v závěrečném rozuzlení vytvořil syntézu těchto tří osudů a předurčil tak Rastignakovo další jednání.

Přesuňme se ale zpět k popisu prostředí: Román *Otec Goriot* začíná detailním exkurzem do penzionu, kde mladý Evžen Rastignac začíná svůj život pařížského studenta. Postavy v penzionu žijí, do jisté míry ho svými charaktery vytvářejí, zároveň však i sám penzion má vliv na charaktery a vývoj postav, má tak funkci habitu. Jak již bylo zmíněno v úvodní části bakalářské práce, Honoré de Balzac popisuje vždy s naprostou přesností prostor, ve kterém se jeho hrdinové vyskytují. Proto je stěžejní zmínit, že penzion (*Měšťanský penzion pro obě pohlaví a ostatní*)⁴⁹ se nachází v ulici Neuve-Sainte-Geneviève na pomezí Latinské čtvrti. Na místě, které je dnes hojně navštěvováno studenty a turisty, nicméně které mělo dříve jasné konotace a bylo zřejmé, že se jedná spíše o chudší část Paříže.

Pařížan, který by se sem zatoulal, viděl by tu jen měšťanské penzionáty nebo ústavy, bídu nebo nudu, živořící stáří, radostnou mládež zapřaženou jen do práce. Žádná čtvrť v Paříži není hroznější, a – dozejme, neznámější.⁵⁰

Popisy jsou velmi realistické, čtenář si tak při četbě dokáže velmi živě představit, v jakých prostorách se postavy pohybují. Velmi důležitým místem v penzionu je obývací pokoj, kde se vždy všichni jeho obyvatelé setkávají:

Tento první pokoj vydechuje prach, pro nějž nemáme v slovníku jména [une odeur sans nom dans la langue, pozn. autorka], a který by se dal označit jako pach penzionu. Čpí zatuchlinou, plísní, žluklostí, studí, vlhne tu nos a vlhkost proniká šatstvem, je cítit jako místnost, v níž se obědvalo, čpí nádobím, spižírnu, noclehárnu.⁵¹

Jelikož důležitým faktorem jsou samozřejmě postavy, představíme si tři stěžejní. Balzac však svá díla nestaví na osudech jedné, dvou nebo tří postav. V románě vystupuje relativně velký počet dalších postav, přičemž každá hraje poněkud jinou roli. Jelikož velká většina postav pochází z odlišných společenských prostředí, zastávají v ději různé funkce a dotvářejí

⁴⁹ «Pension bourgeoise des deux sexes et autres» (BALZAC, Honoré de. *Le Père Goriot*. Paris: France Loisirs, 1999, s. 7)

⁵⁰ BALZAC, Honoré de. *Otec Goriot*. Přeložila Božena Zimová, Praha: Odeon, 1970, s. 8

⁵¹ *Tamtéž*, s. 10

Balzakem navrženou mozaiku. „Úkolem vedlejších postav je vytvářet pozadí pro protagonisty, s nimiž jsou úzce spojeny a v jejichž stínu žijí,“⁵² říká Antonín Zatloukal.

Pro *Otce Goriota* je důležité zmínit mimo Rastignaka ještě dvě další postavy, a to Vautrina, vlastním jménem Jacquesa Collina. Ten by se Všetíčkovou terminologií dal označit za postavu *disturbativní*:

Disturbativní postava je postava narušující daný společenský nebo jen rodinný stav. Je to postava, která na počátku díla nečekaně vpadne do cizího, ustáleného prostředí, rozruší je, vychýlí a na konci příběhu z něho opět zmizí. Svoji impulzivností, svým temperamentem a rozletem nakazí většinu osob ze svého okolí.⁵³

Vautrin je také postavou, která se objevuje ve více Balzakových dílech. Vystupuje ve *Ztracených iluzích* a *Lesku a bídě kurtizán*. Jeho vnější vzhled je popsán takto:

Měl široká ramena, dobře vyvinutý hrudník, viditelné svaly, hranaté ruce na člancích prstů hustě prorostlé chomáčky silně nazrzlých chlupů. Jeho obličej prokazoval rysy krutosti odlišné od jeho přívětivosti.⁵⁴

Vautrin je typickým produktem doby, umí se velmi dobře pohybovat v různých kruzích francouzské společnosti, do značné míry zná prostředky, jak si zajistit slávu, a není mu vzdálená ani korupce či klientelismus. „Způsobem, jak odplivoval, prozrazoval svou nezviklatelnou chladnokrevnost, která by mu nedovolila couvnout ani před zločinem.“⁵⁵ Je velmi dobrým pozorovatelem, napříč celým románem je často popisován, jak sedí a analyzuje okolní dění. Mistrným způsobem odhaduje, z jakých poměrů Rastignac pochází, a také, jaké existenční problémy jeho rodina má, když ho vydržuje na studiích v Paříži. Postupnými nátlaky Rastignaka ovlivňuje. Zároveň je Vautrin ukázkou určité deziluze z nového nastavení společnosti, ukazuje její nespravedlnost a anti-rovnostářský charakter.

Goriot je druhou a ještě důležitější postavou, zejména pro pochopení zvratu v chování Evžena Rastignaka. Pokud opět použijeme Všetíčkovu typologii postav, lze Goriota připodobnit k *osudové postavě*:

⁵² ZATLOUKAL, Antonín. *Studie o francouzském románu*. Olomouc: Votobia, 1995, s. 155

⁵³ VŠETIČKA, František. *Tektonika textu. O kompoziční výstavbě české próze třicátých let 20. století*. Olomouc: Votobia, 2001, s. 37

⁵⁴ BALZAC, Honoré de. *Otec Goriot*. Přeložila Božena Zimová, Praha: Odeon, 1970, s. 20

⁵⁵ *Tamtéž*, s. 17

Osudová postava je figura, jež zásadním způsobem ovlivní nějakou jinou postavu, na dlouhou dobu určí její osud. Zapůsobí a zmizí, zmizí trvale nebo se pouze stáhne do pozadí. Ve vědomí percipienta však její vliv stále trvá.⁵⁶

Byť Goriotova postava nepřesahuje román *Otec Goriot*, zásadním způsobem se jeho osud odráží i v dalším Rastignakově chování. Zajímavé je, že stejně jako u Rastignaka, také u Goriota můžeme pozorovat některé společné rysy s životem Honoré de Balzaka. U Rastignaka je to zejména ambice, mládí a honba za úspěchem. U Goriota spíše téma otcovství, kterým se Balzac ve svém díle zabývá. Popisuje vztahy v rodinách, zejména vztahy otců a dcer.

Goriot je člověk, kterému je v románu střídavě šedesát dva a šedesát devět let⁵⁷, zbohatl na prodeji těstovin, následně zabezpečil a dobře provdal své dvě dcery a poté se uchýlil do ústraní společenského života. V penzionu žije od roku 1813, nejdříve měl pronajatý velký byt a „platil tehdy dvanáct set franků penze jako člověk, pro něhož pět louisdorů víc nebo méně bylo maličkostí.“⁵⁸ Postupem času Goriot chudne a chřadne, což vyvolává znepokojivé a pomlouvačné reakce ostatních obyvatel penzionu.

Je nařknut z toho, že je proutník, jelikož ho do penzionu chodí navštěvovat dcery, o kterých ovšem nikdo neví, že jeho dcerami jsou. Majitelka penzionu paní Vauquerová dokonce říká, že:

Kdyby měl otec Goriot dcery tak bohaté, jak vypadají všechny ty dámy, které ho přišly navštívit, nebydlél by v mém domě ve třetím poschodí za čtyřicet pět franků měsíčně a nechodil by oblečen jako chudřas.⁵⁹

První část Balzac vypráví retrospektivně, naopak druhou již pojímá z perspektivy dějové přítomnosti. To lze vyčíst mimo jiné i z věty, která odděluje úvodní deskriptivní část od části, ve které se rozvíjí zápletko: „Takové byly poměry v měšťanském penzionátu koncem měsíce listopadu 1819.“⁶⁰ Do děje tak více vstupuje i Evžen Rastignac. Ten v prvním roce práv ještě nemá tolik studijních povinností, proto může poznávat pařížská zákoutí, pronikat do jejich tajů, navštěvovat muzea a více sledovat také společenské dění. Rastignac je nejprve popisován jako velmi skromný mladík, jehož cílem je zabezpečit svou rodinu a získat

⁵⁶ VŠETIČKA, František. *Tektonika textu. O kompoziční výstavbě české próze třicátých let 20. století*. Olomouc: Votobia, 2001, s. 35

⁵⁷ V úvodu je představen jako devětašedesátiletý stařík, ovšem na dalších stranách je mu dvašedesát. A to nejen v jednom překladu, ale i v několika originálech, pozn. autorka.

⁵⁸ BALZAC, Honoré de. *Otec Goriot*. Přeložila Božena Zimová, Praha: Odeon, 1970, s. 19

⁵⁹ *Tamtéž*, s. 29

⁶⁰ *Tamtéž*, s. 31

dostatečné vzdělání. Má své vzory, jimiž jsou zejména jeho vyučující, například profesor z Collège de France, u kterého mu imponuje i společenské postavení a výše platu. Při častých návštěvách divadla lépe dokáže rozlišovat společenské rozvrstvení a začíná toužit po vzestupu do některé z těchto vrstev.

Po absolvování bakalářského studia Rastignac navštěvuje svou rodinu v provincii a zjišťuje, že již nemá „dětských iluzí a venkovských názorů“⁶¹, a naopak začíná cítit mnohem větší potřebu být úspěšný, vydělat peníze a zabezpečit tak sebe i svou rodinu žijící na statku u Angoulême. A jak v Paříži brzy poznává, vedle dobré a přínosné práce mají úspěšní lidé ještě známosti a společenské konexe. Vrací se tak do Paříže s chutí získávat nové známosti.⁶²

Chtěl-li se ze začátku vrhnout střemhlav do práce, seznal brzy nutnost udělat si známosti. Poznal, jak ženy mají veliký vliv na společenský život, a zamýšlel vrhnout se do světa, aby tam získal ochránkyně.⁶³

Rastignakovy první kroky směrem do pařížské společnosti, kam se dostává díky své vzdálené příbuzné madame de Beauséant⁶⁴, se nesou ve znamení nejistoty a provinčního chování. Hrdina mnoho neví o vybraných způsobech ani o kultuře oblékání. V *Otci Goriotovi* se dočítáme, že měl „starý svrchník, špatnou vestu, nepěknou vybledlou vázanku“⁶⁵. Na první pohled lze poznat, že je ve společnosti nováčkem a že navíc nedisponuje dostatkem financí, aby takové vyšší kruhy mohl navštěvovat. Dobové konvence jsou velmi striktní. Ovšem Rastignac je velmi bystrý pozorovatel a dokáže dobře srovnávat oba odlišné světy. I když si to zpočátku nepřiznává, podvědomě čím dál více touží patřit do světa pařížské smetánky. Přitahují ho ženy a myšlenky na intimní styk s nimi, ale samozřejmě je okouzlen i bohatstvím a tím, co přináší. Jak již bylo zmíněno v první kapitole, Balzac ženy vykresluje jako postavy, pro něž je charakteristické ambivalentní vnímání jejich důležitosti. To můžeme vysledovat také v *Otci Goriotovi*. Ženy jsou důležité společenské mezníky, jejichž přízeň může znamenat významný společenský vzestup, ovšem nejsou ještě příliš aktérkami *per se*.

⁶¹ *Tamtéž*, s. 30

⁶² RINCÉ, Dominique. *Le Père Goriot d'Honoré de Balzac*. Paris: Éditions Nathan, 1990

⁶³ BALZAC, Honoré de. *Otec Goriot*. Přeložila Božena Zimová, Praha: Odeon, 1970, s. 31

⁶⁴ Z románu se dozvídáme, že paní de Beauséant je vzdálenou Rastignakovou sestřenicí. Sama je aristokratického původu a velmi se vyzná v chodu francouzské společnosti. Působí na Rastignaka jako jeho rádkyně, je první postavou, která ho seznamuje a zavádí do tajů pařížské zhýralosti. Z jejího jednání aristokratky je možné pozorovat nadřazenost vůči ostatním společenským vrstvám, zejména pak buržoazii, se kterou je v té době aristokracie v konkurenčním sporu o hegemonii na pařížské společnosti.

⁶⁵ BALZAC, Honoré de. *Otec Goriot*. Přeložila Božena Zimová, Praha: Odeon, 1970, s. 20

Paní de Beuséant působí jako Rastignakova rádkyně, seznamuje ho s tím, jak se dostat na výsluní, jak uspět. Zároveň mu říká, že společnost je nespravedlivá a funguje velmi silně na osobních vztazích, klientelismu a známostech. Rastignac pomalu ztrácí iluze a nabývá dojmu, že nikoliv pílí, ale známostmi lze jedinečně dostatečně zajistit sebe a svou rodinu. Paní de Beuséant ho nabádá k pragmatismu, když říká, že:

Čím chladněji budete počítat, tím rychleji budete postupovat. Bijte bez lítosti, budou se vás bát. Berte muže a ženy jen jako dopravní koně, které necháte pojít na každé zastávce, tak dospějete k vrcholu svých tužeb.⁶⁶

Odrazuje ho tak od jakýchkoli citových závazků a tvrdí, že zejména ženy by měl Rastignac chápat jako objekty či prostředky společenského vzestupu. Seznamuje ho s řadou žen a doporučuje mu Delfínu de Nucingen.⁶⁷ Ta však neplní roli *femme fatale* tak, jak ji popisuje Všeticka. Není ženou, „která osudově, tragicky ovlivňuje svého mužského partnera a jeho nejbližší okolí,⁶⁸ je spíše svébytnou ženskou postavou, která vstupuje do děje, avšak nepůsobí emancipovaně. Rastignakovi je dopřáno následující rady:

Potřebujete ženu mladou, bohatou, elegantní [...] Milujte ji, můžete-li, ne-li, použijte jejích služeb... Krásná paní de Nucingen bude vaším štítem.⁶⁹

Druhým rádcem se mu stává již zmiňovaný Vautrin, jenž ho nabádá ke sňatku s Victorine Taillefer, jejíž manžel by měl být Vautrinem zavražděn, aby Rastignac získal její věno a postaral se tak o svou rodinu. Vautrin by samozřejmě žádal odměnu, aby to bylo výhodné i pro jeho stranu.

Zároveň hrdinu přesvědčuje, že když bude žít čestně a pracovitě, zůstane chudým advokátem a jeho sestry „zбудou na ocet“⁷⁰. Jediným řešením v tomto případě je zvolit jednání, které lze označit za klientelistické a korupční.

V tomto momentě se velmi polarizuje Rastignakův pohled na jeho budoucí chování. Na jedné straně působí jeho výchova, která ho vedla ke slušnosti, a na straně druhé ho láká neřestná pařížská společnost, skrze niž hodlá vystoupat výše. Ocítá se mezi dvěma póly a neví, na

⁶⁶ BALZAC, Honoré de. *Otec Goriot*. Přeložila Božena Zimová, Praha: Odeon, 1970, s. 69

⁶⁷ Delfína de Nucingen je jedna z dcer Otce Goriot. Její manžel je významný bankéř, jehož role se v Rastignakově životě ještě objeví. Delfína je popisována obecně jako velmi pragmatická žena, jejíž hlavní motivací bylo se dostat mezi pařížskou společenskou elitu, ovšem zjišťuje, že v prostředí není tolik šťastná, jako si představovala.

⁶⁸ VŠETICKÁ, František. *Tektonika textu. O Kompoziční výstavbě české prózy třicátých let 20. století*. Olomouc: Votobia, 2001, s. 35

⁶⁹ BALZAC, Honoré de, *Otec Goriot*. Přeložila Božena Zimová, Praha: Odeon, 1970, s. 70

⁷⁰ *Tamtéž*, s.129

kteřou stranu se pŕiklonit. Apriorně vřak v dŕle nevystupuje v řádném pŕípadně jako necharakterní kariérista a pragmatik, ale jsou to pŕávě ony vedlejší tlaky, které jeho povahu pomalu mění. Rastignac touží po úspěchu, ale velmi dbá na své rodinné vztahy. Často pláče, když čte dopisy od své sestry a matky. Žádá je o peníze, aby si mohl koupit nový oblek, ale zároveň skrze dopisy pŕesvědčuje nejen svou rodinu, ale i sám sebe, že se nedostal na žádné scestí, nýbrž že stále míří za svým snem. V jednom z dopisů, který adresuje své sestře, píše:

Chci pracovat šlechetně a svatě. Chci pracovat ve dne v noci a být vděčný za svůj majetek jen své námaze. Bude to nejpomaleji získaný majetek, ale každý den má hlava bude spočívat v poduškách s čistým svědomím. Co je krásnějšího než pozorovat svůj život a shledat jej čistý jako lilie.⁷¹

Ovšem pŕávě těmito prohlášeními v dopisech se snaží ospravedlnit a omluvit své jednání, o kterém ví, že je špatné, ale je také nezbytné pro jeho vlastní úspěch. Jeho cílem je totiž „uspět, uspět za každou cenu.“⁷² V románu můžeme vidět některé zlomové body, které znamenají často nepatrné, ale zato velmi důležité momenty pro další směřování Rastignakovy postavy.

Hrdina začíná velmi dbát na svůj vzhled, peníze již neutrácí za různorodé knihy, ale naopak za oblečení. V prvopočátku zpytuje své svědomí a k zamyšlení ho vedou i rozhovory s Vautrinem. Ovšem čím více navštívuje společnost pařížské smetánky, tím je jeho touha po úspěchu silnější. Začíná dělat kompromisy a využívat své zdánlivé nevinnosti a nezkušenosti. Již nad svým počináním tolik nepřemýšlí, občas samozřejmě vzpomíná na útrapy, které snáší jeho rodina, aby mohla svého syna zabezpečit v Paříži, ale nepřikládá tomu již zdaleka takovou důležitost. Osud Evžena Rastignaka dále rámuje vztah, který má s Goriotovou dcerou, Delfínou de Nucingen. Goriot je z této situace nadšen, protože doufá, že se tak bude moci alespoň s jednou ze svých dcer vídat častěji.

To mu pŕináší velkou naději. Rastignac si je vědom tužeb, které Goriot chová vůči svým dcerám, a vnímá jejich vztah, který již dávno nestojí na nevinné lásce dcer k otci, jako odstrašující pŕíklad. Je to totiž vztah, který se zakládá na sobeckosti, lži a penězích. Rastignakovi je to líto, vnímá osud Goriota velice emotivně, chce se z této situace poučit a vždy se chovat tak, aby neskončil jako Goriot. I pŕesto všechno vřak pŕijímá Goriotův dar v podobě koupeného bytu, kde se s Delfínou společně setkávají. Goriot k tomu říká pouze:

⁷¹ *Tamtéž*, str. 139

⁷² *«Je réussirai à tout prix»* (slovní spojení, které se nevyskytuje jen v Otcí Goriotovi, ale je možné ho najít i v ostatních dílech, kde vystupuje Evžen Rastignac)

Nedlužíte ani vindru, za všechno, co je zde. Nedělá to velkou částku, nanejvýš pět tisíc franků. Tak já vám je půjčuji, mne přece neodmítnete, nejsem žena. Potvrďte mi to na kousku papíru a později mi ty peníze vrátíte. Copak nejste mé děti?⁷³

V této části románu můžeme jasněji pozorovat přerod Rastignakovy postavy. Zatím se samozřejmě nestává cynikem, jelikož v jeho chování stále nalzáme pozitivní prvky, přistupuje však mnohem více a nekriticky na to, co si doba žádá. Na kompromisy, nečestnosti a lži. Přiklání se tak k Vautrinově vizi lidského chování, ženy chápe jako prostředek pro společenský vzestup, je mu líto Goriota, jeho nabídek ale využívá bez hlubšího zamyšlení či ostychu.

Zásadní událostí je pak Goriotova smrt a zejména jeho pohřeb. Umírající Goriot se dožaduje přítomnosti svých dcer, pro které ale stav otce není natolik důležitý, aby se za ním vydaly. A je to právě Rastignac, kdo se o Goriota v posledních chvílích stará a zařizuje jeho pohřeb. Poslední strana románu explicitně ukazuje, jak Rastignac ztrácí všechny iluze. Nejprve popisuje bizarní a tristní situaci bezprostředně po Goriotově pohřbu:

Sotvaže dva hrobníci zasypali několika lopatkami rakev, ustali v práci a jeden z nich, obraceje se k Rastignakovi, ho žádal o spropitné. Evžen prohledal svou kapsu, ale nic nenašel. Musel si vypůjčit dvacet sou od Kryštofa. Tento fakt, sám o sobě bezvýznamný, dovršil v Rastignakovi pocit hrozného smutku.... Evžen hleděl do hrobu a pohřbil do něho svou poslední slzu, slzu mladého muže, slzu, jež se zrodila z posvátného dojetí čistého srdce.⁷⁴

Je totiž na pohřbu sám, nikdo se se starým Goriotem nepřichází rozloučit, v dálce u hřbitova Père-Lachaise sice zahlédne kočár jedné z jeho dcer, ovšem na hřbitov ani jedna nejde. To je pro Rastignaka zásadní okamžik, kdy si uvědomuje, jak pokrytecká a sobecká je dobová Francie, a zejména její pařížská smetánka. Je zhrozen, ale nevidí jiné východisko, než se dobovým zvykům přizpůsobit a do společnosti se plně začlenit. Hrdina hledí vstříc Paříži a ví, že neuspěje, nebude-li nečestný a sobecký. V posledním odstavci se dočteme, co vedlo Rastignaka ke změně pohledu na vlastní úspěch a slávu.

Rastignac osaměl, vystoupil o něco výše na hřbitov a zadíval se na Paříž, křivolace se rozprostírající po obou březích Seiny, kde začínala zářit světla. Jeho pohled se téměř chtivě přimkl mezi sloup na náměstí Vendôme a Invalidovnu, tam, kde žil vznešený svět, do něhož se chtěl dostat. A do tohoto buzučícího úlu vrazil svůj pohled, jako by už předem z něho chtěl vysát med, a pronesl tuto slavnostní

⁷³ BALZAC, Honoré de. *Otec Goriot*. Přeložila Božena Zimová, Praha: Odeon, 1970, s. 178

⁷⁴ *Tamtéž*, s. 236

výzvu. A teď, kdo s koho! A na důkaz, že zahajuje souboj, k němuž vyzval společnost, odešel Rastignac na večeři k paní de Nucingen.⁷⁵

4.1.2. Rastignac pragmatikem

Jelikož cílem bakalářské práce je popsat Rastignakovu postavu ve fázích jejího vývoje, pro další analýzu jsme vybrali několik děl, v nichž Rastignac nutně nemusí hrát nejdůležitější roli, ale v nichž jeho postava čelí klíčovým zvrátům, nebo je formována okolními postavami, případně sama slouží jako jejich předloha nebo vzor. Zajímá nás ale vždy postava Rastignaka a její role v rámci románu, nebudeme proto klást takový důraz na popis dějových linií, ale na kontext, v němž se Rastignac v díle vyskytuje.

Román *Ples úředníků* Balzac napsal a vydal v roce 1829, tudíž ještě před *Otcem Goriotem*. Ovšem děj na toto dílo přímo navazuje, datuje se do roku 1820 a Rastignac v něm figuruje již jako známá osoba, o které se hovoří v souvislosti s Delfinou de Nucingen, jejímž milencem se Rastignac oficiálně stává. Díky tomu získává místo v bance, již vede pan de Nucingen. Byť se zmínka o Rastignakovi objevuje v díle pouze jednou, a to v rámci rozhovoru ve chvíli, kdy se mluví o potenciálním partnerovi hlavní postavy románu, Émilie de Fontaine⁷⁶. „Co máš proti panu Rastignakovi? Paní Nucingen z něho nechala udělat bankéře, říká zlomyslně.“⁷⁷ Je evidentní, že Rastignac se bankéřem stává v podstatě neprávem, což je společností vnímáno prozatím negativně, byť jde o běžnou praxi. Každopádně je z této krátké zmínky o Rastignakovi jasné, že hrdina se stal součástí smetánky, protože je předmětem rozhovoru, který se týká námluv. Jeho postavu lze tudíž charakterizovat jako *metascénní*, je totiž figurou, „vystupující toliko za scénou.“⁷⁸

Naopak v *Kabinetu starožitností*, jenž vychází v roce 1833, je Rastignakovi čtyřicet let a jeho role v díle je velmi důležitá. Představuje vedlejší postavu, která ovšem značně ovlivňuje

⁷⁵ *Tamtéž*, s. 326

⁷⁶ Émilie de Fontaine je hlavní postavou románu *Ples úředníků*. Pochází z významné aristokratické rodiny a do společnosti chodí od svých čtrnácti let. Jedním z klíčových motivů románu je hledání potenciálního partnera pro Émilii.

⁷⁷ «Qu'as-tu à dire contre monsieur de Rastignac ? Madame de Nucingen en a fait un banquier, dit-elle malicieusement.» (BALZAC, Honoré de. *Le Bal de Sceaux*, Paris: Ernest Flammarion, 1900, s. 46)

⁷⁸ VŠETIČKA, František. *Tektonika textu. O kompoziční výstavbě české prózy třicátých let 20. století*. Olomouc: Votobia, 2001, s. 36

ostatní postavy, zejména hlavního hrdinu Victuriena d'Esgrignon. Ten představuje provinční aristokracii, která v době restaurace velmi upadá. Proto cítí potřebu hledat v Paříži cestu, jak znovu získat své dřívější společenské postavení.

Pařížská rovnost je obluda, které se v období Restaurace podaří pohltit poslední střípek sociálního státu, chce si tak své společenské místo dobýt nebezpečnými zbraněmi, tak jak je toto století nechalo tupé. Napodobuje vystupování těch, kterým Paříž dává důležitost. Cítí potřebu vlastnit koně, krásné kočáry, všechny noblesní doplňky.⁷⁹

V Paříži se hrdina snaží začlenit mezi tamní elitu a jeho učitelem a podporovatelem je právě Evžen Rastignac. Na první pohled se zdá, že oba mají mnoho společného, pocházejí z provincie, osud jejich rodin je podobný. V předmluvě k dílu ovšem Balzac od sebe oba odděluje, dokonce říká, že d'Esgrignon je přesný opak Rastignaka, který má úspěch v momentě, kdy Rastignac podléhá.⁸⁰

Rastignac je nejprve předmětem rozhovoru, následně s mladíkem z provincie navštěvuje večerní zábavu v Opeře, kde mu vysvětluje, jakou roli hrají v pařížské společnosti ženy a do jaké míry je s nimi třeba počítat při uskutečňování vlastního úspěchu.

V *Kabinetu starožitností* Balzac užívá také slova dandy⁸¹, a to zejména pro popis barona de Marsay⁸², ale za jistý příklad dandyho lze považovat i Rastignaka. V jeho projevu lze rozeznat znatelný posun, od nezkušeného a ctnostného provinciála k protřelému Pařížanovi. Vystupuje jako *osudová postava*, „zásadním způsobem ovlivní nějakou jinou postavu, na dlouhou dobu určí její osud.“⁸³

V této části práce jsme popsali, jak se Rastignac stává integrální součástí dobové pařížské buržoazie. Již to rozhodně není nevinný chlapec z provincie, naopak si velmi promýšlí své

⁷⁹«L'égalité parisienne, monstre qui acheva sous la Restauration de dévorer le dernier morceau de l'État social, il voulut reconquérir sa place avec les armes dangereuses, quoique émoussées, que le siècle laissait à la noblesse : il imita les allures de ceux à qui Paris accordait sa coûteuse attention, il sentit la nécessité d'avoir des chevaux, de belles voitures, tous les accessoires du luxe moderne.» (BALZAC, Honoré de. *Le Cabinet des Antiques*, Paris: Gallimard, 1966, s.)

⁸⁰ BALZAC, Honoré de. *Kabinet starožitnictví*. Přeložil Bohuslav Rovenský. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, divadla a umění, 1962

⁸¹ PREVOST, John, C. *Le dandysme en France (1819-1839)*. In *Comparative Literature*. [online] Vol. 10, No. 4 (Autumn, 1958), [cit. 15.12.2014]

⁸² Baron de Marsay je další z postav, která prolíná Balzakovo dílo. Jednou z jeho milenek je po kratší čas také Delfina de Nucingen. Často v dílech vystupuje pod označením dandy

⁸³ VŠETIČKA, František. *Tektonika textu. O kompoziční výstavbě české prózy třicátých let 20. století*. Olomouc: Votobia, 2001, s. 35

kroky a chápe mechanismy, pomocí kterých lze dosáhnout úspěchu. Tyto romány nijak nereflektují jeho vztah k rodině, ke studiu nebo ke Goriotovi.

4.1.3. Rastignac manipulátorem

Další dvojice děl, která blíže prozkoumáme, ukazuje Rastignakovu profesní kariéru a popisuje jeho mistrný vzestup. Rastignac se zde (a z části i v díle *Bankovní dům Nucingen*) nachází na vrcholu své kariéry. Jeho postava se proměňuje v postavu *disturbativní*, a to zejména proto, že se náhle objevuje v ději a výrazně přetváří charakter některé z okolních postav. Je tak v ději předlohou pro ostatní. Zároveň se v následujících románech Balzac již nezabývá dichotomií Paříž – provincie, ale spíše zkoumá rivalitu společenských tříd.

Zákaz zobrazuje dobu, v níž je Rastignakovi bezmála třicet let (1828). Je popisován jako „jeden z nejelegantnějších mužů Paříže“.⁸⁴ V úvodu se setkáváme se dvěma již známými postavami, Rastignakem a jeho přítelem Horácem.⁸⁵ Ten je lékařem smetánky, kterou tak zná z poněkud odlišného úhlu než Rastignac, na což se hrdinu snaží upozorňovat.

Děj je ale nejvíce zaměřen na manžele d'Espard⁸⁶, kteří žijí odděleně. Markýza d'Espard vede proti svému manželovi soudní spor, jenž řídí soudce Papinot⁸⁷. Balzac se zde zmiňuje také o Rastignakově rodině. Díky svému vztahu s paní de Nucingen totiž hrdina mohl oženit své sestry, nicméně tímto počinem zároveň sám sebe zadlužil.

Rastignac také cítí, že být bankéřem nebo právníkem je málo, má vyšší ambice a chce získat lepší postavení.⁸⁸ Zároveň mu paní de Nucingen zřejmě již nestačí, zdá se mu stará a vztah s ní už hrdinovi nepřináší dostatečné výhody. Rastignac se s tím svěřuje svému příteli Horácovi, jenž ho upozorňuje na úskalí, do kterých se svým jednáním může dostat.

⁸⁴ « l'autre, un des hommes les plus élégants de Paris, le baron de Rastignac » (BALZAC, Honoré de. *L'Interdiction*. Paris: Flammarion, 2008, s. 6)

⁸⁵ Horace Bianchon je dávný Rastignakův přítel, se kterým hrdina v *Otcí Goriotovi* bydlel v penzionu madame Vauquerové. Později se z něho stal vážený lékař pařížské smetánky.

⁸⁶ Markýza d'Espard chce, aby soud odebral jejímu manželovi možnost vídat jejich dvě společné děti. Proto se snaží prosadit představu, že markýz d'Espard je nesvéprávný a nedokáže za sebe rozhodovat.

⁸⁷ Papinot je soudce, který se objevuje již v *Lesku a bídě kurtizán*. Pronikne do taktiky markýzy d'Espard, která si svým konáním chce pouze nárokovat společné jmění manželů.

⁸⁸ « J'ai marié mes sœurs, voilà le plus clair de ce que j'ai gagné depuis que nous nous sommes vus, et j'aime mieux les avoir établies que de posséder cent mille écus de rente. Maintenant que veux-tu que je devienne ? J'ai de l'ambition. » (BALZAC, Honoré de. *L'Interdiction*. Paris: Flammarion, 2008, s. 9)

Prožívám všechny nepříjemnosti manželství a celibátu, aniž bych měl jakékoli výhody z toho, či onoho pramenící. Zkrátka špatná situace, do které se dostane každý, kdo zůstává delší dobu se stejnou sukni.⁸⁹

O markýze d'Espard naopak říká:

No dobře, já ji mám ale rád z jiných důvodů. Je to markýza d'Espard, rozená Blamont-Chauvry, je velmi elegantní, má duši, má skoro stejně hezké nožky jako kněžna de Berri a také možná sto tisíc liber renty. A já si ji možná jednoho dne vezmu a nakonec mne dostane do postavení, kdy budu moci zaplatit své dluhy.⁹⁰

Hrdina si proto nenechává poradit a pointa spočívá v tom, že prosí svého přítele Horace, aby přiměl soudce Popinota (svého strýce) k rozhodnutí ve prospěch markýzy d'Espard. Rastignac tak náhle vstupuje do již probíhajícího soudního sporu, aby ho zásadně pozměnil a mohl tak získat profit. Zde Balzac popisuje, jak silně je francouzská společnost protknutá korupcí a klientelismem.

V *Šagrénové kůži*, tedy románu, který Balzac vydává v roce 1831, Rastignac vystupuje již jako naprostý manipulátor a mondénní člověk, jehož oblíbenou zábavou je trávit čas v Café de Paris. Ve chvíli, kdy se Rastignac setkává s hlavním hrdinou příběhu, Rafaellem de Valentin, jsou čtenáři již obeznámeni s jedním z ústředních témat románu:

Až do minulé zimy byl můj život takový, jaký jsem se ti jej pokusil načrtnout, plný klidu a studia. V prvních prosincových dnech roku 1829 jsem potkal Rastignaka a ten mě přes to, že jsem byl tak bídně oblečen, vzal pod paži a vypytl se mě se zájmem vpravdě bratrským na mé osudy.⁹¹

Rafael touží po úspěchu, je podobný jako mladý Rastignac, plný ideálů a touhy po tvrdé a kvalitní práci, která přinese zasloužené ovoce. Setkání s Rastignakem mu ovšem ukazuje pravou tvář dobové Francie, kterou více a více zmáhají sociální rozdíly mezi lidmi. Rastignac si Rafaela vybere, aby mu předal svou zkušenost se světem a s úspěchem.

Ty pracuješ? To arci nikdy nic nedokážeš. Já se hodím ke všemu a k ničemu, jsem líný jako veš. Nu, a dokážu všechno. [...] Rozmařilost, můj milý, to je politický systém. [...] A ty sám teď musíš být strůjcem svého štěstí.⁹²

⁸⁹ «J'ai tous les désagrémentes du mariage et ceux du célibat sans avoir les avantages ni de l'un ni de l'autre ; situation fausse, à laquelle arrivent tous ceux qui restent trop longtemps attachés à une même jupe.» (BALZAC, Honoré de. *L'Interdiction*. Paris: Flammarion, 2008, s. 9)

⁹⁰ « Eh bien, moi, je l'aime par bien d'autres raisons. Elle est marquise d'Espard, elle est née Blamont-Chauvry, elle est à la mode, elle a de l'âme, elle a un pied aussi joli que celui de la duchesse de Berri, elle a peut-être cent mille livres de rente, et je l'épouserai peut-être un jour ! enfin elle me mettra dans une position où je pourrai payer mes dettes.» (BALZAC, Honoré de. *L'Interdiction*. Paris: Flammarion, 2008, s. 16)

⁹¹BALZAC, Honoré de. *Šagrénová kůže*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1960, s. 108

Pomalou mu představuje důležitá místa, kde se setkávají vlivní lidé, se kterými ho seznamuje. Vystupuje jako zkušený učitel, vážený muž, právník, který mladému a velmi nezkušenému muži vysvětluje, jak se chovat před pařížskou veřejností. Zaučuje ho do všech tajů Paříže coby tajů úspěchu, slávy a pokrytectví.

Vedle známostí z řad kulturních nebo politických činitelů zdůrazňuje Rastignac specifickou roli ženských postav, jež do jisté míry mohou zajistit vzestup jakéhokoli muže. Proto Rafaela seznamuje s Fedorou, ženou, jejíž společenské postavení zaručí Rafaelovi obdiv a řadu možností profesního uplatnění. Velmi zajímavý je pohled obou mužů na lásku. Rastignac ji nahlíží zcela pragmaticky jako prostředek, ženu chápe jako objekt napomáhající jeho kariéře. Žádný z jeho vztahů nebyl založen na vášnivé nebo osudové lásce, od začátku byl velmi ovlivněn Vautrinem, který ho jako nezkušeného mladíka zaučoval do mileneckých tajů. Naopak Rafael je velmi nezvyklým způsobem fascinován pouhým jménem své potenciální partnerky, do kterého vtěluje některá svá přání. Nemůže se dočkat setkání, sní o ženě, kterou má druhý den potkat:

Ale což nebylo toto jméno, nebyla tato žena symbolem všech mých tužeb a věčným tématem mého života? To jméno strhovalo roušku z umělé poezie světa, vněm se skvělo hodovní veselí vznešené Paříže. Hraběnka Fedora, bohatá, bez milence a odolávající všem svodům Paříže, nebylo to vtělení mých nadějí, mých přeludů?⁹³

Poté, co se poprvé potkají, následuje velmi obsažná a popisná pasáž, kde Rafael expresivním způsobem mluví o svých citech. Touží po pravé lásce, kterou již při prvním setkání nachází v osobě Fedory. Popisuje její vzhled, erudici a chování, říká dokonce, že není ženou, ale románem⁹⁴. Rafael je samozřejmě okouzlen taktéž přepychem, v němž Fedora žije, ovšem tento obdiv je spíše sekundární. Primární je ona touha po pravé lásce. Fedora zde může být brána jako *femme fatale*, jejíž působnost na Rafaela přenáší neblahé následky na jeho zdravotní a psychický stav. Nevěří totiž na lásku, bojí se jí a nemá odvahu se Rafaelem nechat svést. Ten si proto přichází pro radu k Rastignakovi, na kterého již nenahlíží s takovou fascinací. Naopak, často je jeho chováním spíše zděšen. Například ve chvíli, kdy jím je pozván do Café de Paris na ústřice. Mají tam vymyslet plán, jak získat pro Rafaela prostředky.

⁹² *Tamtéž*, s. 109

⁹³ *Tamtéž*, s. 110

⁹⁴ *Tamtéž*, s. 115

Oblékne se, zapřahá svůj kočár a poté, vypadajíc jako dva milionáři, přijíždíme do Café de Paris, s drzostí odvážných spekulantů, kteří žijí z pomyslných kapitálů.⁹⁵

Rastignac uzavírá s Rafaelem dohodu. Pověřuje ho sepsáním pamětí jednoho z pařížských rodů, čímž získá peníze a bude se moci legitimně ucházet o Fedoru.

4.1.4 Rastignac cynikem a politikem

Poslední dvojici děl jsme vybrali proto, že se v nich Rastignac objevuje naposledy a je z nich zřejmý jeho další osud. Také jsou zde reflektovány některé nové trendy ve vytváření politických systémů. Větší vliv začínají mít poslanci a ministři, obě komory mají nově společně s panovníkem zákonodárnou iniciativu.⁹⁶ Tím politické funkce nabývají větší relevance a stávají se tak pro generaci Rastignaků dalším měřítkem úspěchu. *Poslanec z Arcis* je nedokončený román, jehož první část vyšla v roce 1854. Hlavní dějovou linkou je popis různých fází moci a jejího rozdělení mezi instituce a volené zástupce. Opět se zde vrací nejrůznější postavy, které procházejí celou „Lidskou komedií“. Evžen Rastignac je zmíněn jako podruhé zvolený ministr, který se oženil s dcerou manželů de Nucingen. Jeho bývalá milenka se tak stává jeho tchyní. To vše proto, aby zdědil ohromné rodinné dědictví. Je popsán takto:

V tuto chvíli byl Rastignac již podruhé ministrem, je jmenován hrabětem, jeho tchán baron de Nucingen se stal tzv. *pair de France*⁹⁷, jeho bratr je biskupem, švagr zase velvyslancem a Rastignac se tak stává nepostradatelným pro budoucí ministerská rozhodování.⁹⁸

Poslanec z Arcis ukazuje úpadek dobové vyšší společnosti, z čehož samozřejmě také vycházejí pozdější události jako revoluce v roce 1848. Balzac to definuje prostřednictvím Rastignaka, když říká:

Pařížský svět nabízí nepředstavitelné zvláštnosti. Baronka de Nucingen se nachází v bytě markýzy d'Espard, a to u jednoho stolu s autorem všeho zlého, co se stalo její sestře, před vrahem, který ubil štěstí jedné ženy. On tam samozřejmě byl, a to proto, že baronka de Nucingen večeřela u markýzy d'Espard se svou dcerou, která se před necelým rokem provdala za hraběte de Rastignac.⁹⁹

⁹⁵ *Tamtéž*, s. 129

⁹⁶ FERRO, Marc. *Dějiny Francie*. Přeložily Jitka Matějů (kap. 1-11) a Doubravka Olšáková (kap. 3-5, 10-11), Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006, s.204

⁹⁷ *Pair de France* – členové druhé komory dobového Parlamentu, kteří jsou jmenováni králem a jejich členství je doživotní a dědičné (pozn. autorka)

⁹⁸ «En ce moment Rastignac était pour la seconde fois ministre, il venait d'être fait comte presque malgré lui ; son beau-père, le baron de Nucingen, avait été nommé pair de France, son frère était évêque, le comte de la Roche-Hugon, son beaufrère, était ambassadeur, et il passait pour être indispensable dans les combinaisons ministérielles à venir.» (BALZAC, Honoré de. *Le député d'Arcis*, Paris, Gallimard: 1987, s. 209)

⁹⁹ «Le monde de Paris offre des bizarreries inimaginables. La baronne de Nucingen se trouvait en ce moment dans le salon de madame d'Espard, devant l'auteur de tous les maux de sa sœur, devant un assassin qui n'avait

Mezitím jednotliví ministři vymýšlejí různé způsoby, jak si navždy zajistit moc a peníze.

Románem, v němž se Rastignac objevuje úplně naposledy jako osmačtyřicetiletý muž, velmi protřelý životem, jsou *Herci, aniž by o tom věděli*. Vychází v roce 1846 a popisuje v podstatě stejné časové období. Z jednotlivých vět a odstavců lze vyčíst napětí. Rastignac je zmíněn jako člověk, jenž získal všechno, stal se dědicem, tzv. poslancem na doživotí (pair de France – poznámka autorka). Jeho přátelé zmiňují, že se s nimi často chodí zasmát, jelikož jeho způsob života mu příliš radosti nepřináší. Poslední zmínka o Evženu Rastignakovi dotváří jeho konečnou podobu:

Ale je to náš starý známý, bere pravidelně tři sta liber, je knížetem Francie, král ho jmenoval hrabětem, je jeden ze dvou nebo tří státníků, zrozený s červencovou revolucí, ale moc ho často znavuje, tak se chodí bavit s námi.¹⁰⁰

tué que le bonheur d'une femme. Voilà pourquoi, sans doute, il était là. Madame de Nucingen avait dîné chez la marquise avec sa fille, mariée depuis un an au comte de Rastignac.» (*Tamtéž*, s. 88)

¹⁰⁰ «Mais c'est un vieil ami à nous. Il a trois cent mille livres de rentes, il est pair de France, le roi l'a fait comte, c'est le gendre de Nucingen, et c'est un des deux ou trois hommes d'État enfantés par la révolution de juillet ; mais le pouvoir l'ennuie quelquefois, et il vient rire avec nous...» (BALZAC, Honoré de. *Les Comédiens sans le savoir*, Paris: Gallimard, 1995, s. 107)

5. Závěr

Téma ctižádostivého mladíka, jenž se do Paříže na studia vydává, aby zbohatl a získal společenské postavení, rozhodně není ve francouzské literatuře ojedinělé. Podobný způsob společenského vzestupu příslušníků provinčních vrstev je v literatuře popisován konstantně již po dobu celého 18. století. Příkladem může být Marivaux a jeho dílo *Vesničan zbohatlíkem* (*Le Paysan Parvenu*, 1734), který své jmění nabývá taktéž svépomocí vznešených dam. Byl to však spíše Rastignakův osud, který se stal předlohou pro řadu dalších jak literárních, tak politických aktérů. Je proto důležité si položit otázku, z jakého důvodu to byl právě Rastignac coby úspěšný námět postavy-typu konkrétního chování.

Domníváme se, že Balzakovi se typizace podařila díky několika proměnným, které lze v jeho díle nalézt. Zejména je to propojení nahodilého chování jednotlivce v rámci společnosti s jeho konkrétním povahovým rysem či vlastností. Ambice se tak z pouhého dílčího povahového rysu stává uchopitelnou a jasně definovatelnou formou lidské vlastnosti. Druhou proměnnou je samozřejmě propojení konkrétního osudu hrdiny se společenskými změnami, které na přelomu 18. a 19. století ve Francii probíhají. Rastignac je tak představitelem nejen aktéra doby, ale také určitého prototypu. Stává se univerzální představou o konkrétním rysu lidského chování. Je možné se s ním generačně identifikovat a on sám představuje šanci v nově nastavených pořádcích. To se často v souvislosti s výraznými změnami uvnitř politických režimů stává. Společnost si prochází vývojem a je přirozené, že se lidé, kteří tuto zkušenost prožívají, snaží identifikovat s konkrétním osudem postavy, která je tím reprezentuje. Proto se v českém prostředí mluví například o „Husákových dětech,“ atd. Stejně důležitý je i fakt, že se postava objevuje ve více románech, přičemž v každém hraje konkrétní partikulární roli, což velmi napomáhá rámovat nejen osud její, ale obecně celou „Lidskou komedii.“ V neposlední řadě je taktéž zajímavé, že se s postavou Rastignaka často pojí asociace společenského úspěchu a výhry nad dobou.

Na Balzaka bezprostředně navazují další autoři jako Émile Zola nebo zejména Guy de Maupassant, kteří vytvářejí další typizace ambiciózních mladých mužů, jež si zajišťují své postavení prostřednictvím okolních žen. Guy de Maupassant téma ještě rozvíjí a na scénu přivádí již od prvopočátku velmi nečestného, neschopného a pragmatického Georgese Duroye, který v díle *Miláček* (*Le Bel-Ami*, 1885) zcela naplňuje stereotyp mladého muže profitujícího na úskalích společnosti.

Aby dosáhl úspěchu a společenského postavení, tak využívá postavy okolních žen, jež svým jednáním velmi poškozuje. Vedle Maupassantovy tvorby se postavy podobné Rastignakovi či jím přímo inspirované, objevují až do současnosti, a to nejen ve francouzské literatuře, ale také ve frankofonní literatuře. Kanadská spisovatelka Gabrielle Roy ve svém díle Šťěstí z druhé ruky (*Bonheur d'occasion*, 1945) používá osudy dvou příslušníků nižší vrstvy z frankofonního prostředí Kanady, aby popsala jejich společenský vzestup díky etablování se v měšťanském anglofonním prostředí. V současné době se pojmu Rastignac užívá zejména v žurnalistice a publicistice. Rastignakem bývají nazýváni političtí činitelé, které čekal podobný osud. Začínali coby mladí, nezkažení a ambiciózní a často končili jako úspěšní, do jisté míry však pragmatičtí. Jedním takovým Rastignakem byl také François Mitterrand. Podle Philipa Shorta, autora jednoho z jeho životopisů, se bývalý prezident „nazýval Rastignakem.“¹⁰¹

V této souvislosti jsme udělali v průběhu roku 2014 průzkum ve třech nejčtenějších francouzských denících (*Libération*, *Le Monde*, *Le Figaro*), abychom zjistili, jestli a jak se pojem Rastignac používá. Zaměřili jsme se na taková spojení, kdy se popis týkal politika nebo političky, případně nějaké veřejně známé francouzské osobnosti.

V deníku *Libération* se v roce 2014 pojem Rastignac objevil celkem čtyřikrát. Ani jednou to nebylo v souvislosti s kariérou nebo osudem některého ze současných francouzských politiků nebo političek. Pojem se spíše používal společně s popisem nějaké aktuální kulturní události. Například je užít v recenzi filmu J. C. Chandora „*A Most Violent Life*“, jehož ústředními tématy jsou moc a peníze. Bretonským Rastignakem¹⁰² je nazýván také Gérard Pont, organizátor hudebních festivalů, s nimiž expanduje také do okolních států a je tak velmi úspěšný.

Le Monde užívá označení také celkem čtyřikrát, a to dvakrát v souvislosti s mediálním magnátem a jedním z akcionářů vydavatelství *Le Monde*, Xavierem Nielem. Ten pochází z francouzské provincie a na výsluní se dostává díky své znalosti informatiky a jejích novodobých trendů. Je nazván „novou postavou Rastignaka coby hackera.“¹⁰³ Dále je

¹⁰¹ „He called himself Eugène de Rastignac“ (SHORT, Philip. *Mitterrand, A Study in ambiguity*. London: The Boodley Head, 2013, s.25.)

¹⁰² «Rastignac breton» (*Libération*, 10. července 2014)

¹⁰³ « une nouvelle figure de « Rastignac geek » » (*Le Monde*, 30.4.2014. Xavier Niel, le triomphe du hackeur)

Rastignac zmíněn v souvislosti s vydáním knihy Thomase Piketty *Kapitál ve 21. století (Le Capital au XXIe siècle, 2013)*.

Deník *Le Figaro* používá pojmu dokonce jedenáctkrát, a to zejména v souvislosti s kritikou členů současné socialistické vlády Manuela Vallse.

I z této velmi stručné analýzy je zřejmé, že se Rastignac stal konkrétním předobrazem lidských charakterů, jejich životní trajektorie a zdárného nebo ne příliš zdárného konce. Nejdůležitějším přínosem Balzakovy postavy je tedy zosobnění určitého typu lidského chování s osudem konkrétní osoby. Rastignac však není předobrazem pouze pro literaturu nebo publicistiku, ale také například pro divadlo nebo film. Může to být zapříčiněno univerzálností jeho životního osudu, stejně jako neměnnými principy fungování společnosti.

5.1. Resumé – česky

Cílem této bakalářské práce bylo pozorovat a analyzovat konkrétní postavu z „Lidské komedie“ a popsat její vývoj. Základní otázkou, kterou jsme si v úvodu položili, bylo, zda se na vývoji postavy výrazněji podepsalo okolní prostředí včetně ostatních postav, nebo nikoliv. V první části práce jsme si popsali metodologická východiska práce, a to zejména pomocí dvou literárně-teoretických děl Františka Všetického (*Tektonika textu. O kompoziční výstavbě české prózy z třicátých let 20. století*) a Bohumila Fořta (*Literární postava. Vývoj a aspekty naratologických zkoumáních*). Tato díla jsme následně použili v druhé části pro analýzu jednotlivých románů. Evžen Rastignac do děje nejdříve vstupuje jako mladý a nezkažený student, který se vydává do Paříže, aby získal dobré vzdělání a mohl tak zabezpečit v první řadě svou rodinu. Během svého pařížského pobytu však poznává některá zákoutí a fascinující způsoby života v tomto velkoměstě. Touží patřit k lidem, kteří mají vyšší životní postavení a mohou tak navštěvovat nejrůznější společenské události. Nejprve chce takového postavení samozřejmě dosáhnout svou pílí, být úspěšným právníkem, kterého bude každý úctyhodný Pařížan znát. Později mu však každodenní život ukazuje, že získat takový společenský status nelze pouze prací a pílí. V tuto chvíli ho ovlivňuje několik okolních postav, zejména Vautrin a Goriot. První mu radí, aby pro svůj vzestup používal měšťanské i aristokratické ženy, ovšem varuje ho před skutečnou láskou, od které by se měl oprostit. Druhý mu slouží jako odstrašující příklad a po jeho pohřbu hrdina pocítuje potřebu smířit se s nastavením společnosti a zkusit si zajistit úspěch za každou cenu. Goriotův pohřeb znamená zlom. Po

něm již Rastignac působí plně v intencích dobových konvencí. Končí proto jako úspěšný politik, hrabě, dědic, který však nepoznává vášnivou lásku ani ryzí přátelství. Skrze toto lze dojít k závěru, že vývoj postavy jistě nejvíce ovlivnil zvrát v románu *Otec Goriot*. Ovšem i nadále se postava pokoušela dosahovat nových hranic úspěchu, které s sebou doba přinášela.

5.2. Résumé – francouzsky

L'objectif de ce thèse était d'observer et d'analyser l'un des personnages majeurs au sein de la «Comédie Humaine» d'Honoré de Balzac et de décrire son évolution. La première question que nous avons demandé dans l'introduction, était de savoir si l'entourage du personnage, y compris d'autres caractères influence le développement d'Eugène de Rastignac. Dans la première partie, nous décrivons l'ancrage méthodologique du travail, en utilisant les deux œuvres littéraires et théoriques tchèques de František Všetíčka (*Tectonique du texte*) et Bohumil Fořt (*Personnage littéraire. Les aspects du développement et de l'exploration de récits*). Nous utilisons ensuite ces oeuvres dans la deuxième partie du travail - l'analyse des romans concrets. Eugène de Rastignac entre dans le récit comme un jeune étudiant qui est ambitieux est très sage. Il monte à Paris pour avoir une bonne éducation afin qu'il puisse assurer les moyens pertinents pour sa famille et pour soi-même. Pendant son séjour à Paris, il fait connaissance à la vie fascinante de cette grande ville développante. Il désire d'appartenir aux personnes qui occupent des postes élevés dans la vie et qui peuvent assister aux divers événements sociaux. Tout d'abord, bien sûr, il veut avoir une carrière dans son secteur, alors être un avocat réputé. Plus tard, il découvre qu'il ne lui faut pas seulement la carrière mais aussi des connexions. En ce moment, il commence à être influencé par d'autres personnages qui l'entourent. Vautrin et Goriot en particulier. Le premier lui conseille d'utiliser pour son succès des femmes aristocrates. Le second lui montre le côté dissuasif de la vie parisienne et c'est notamment la funérailles de Goriot qui change véritablement la pensée générale de Rastignac. Il comprend qu'il est inutile d'être sage, par contre pour réussir, il est nécessaire de faire des compromis. Nous avons découvert que Rastignac devenait conforme aux conventions contemporaines et il s'en bien établi. Il termine comme un homme politique, un héritier mais sans avoir des vraies relations amicales ou amoureuses. Grâce à cela, nous pouvons conclure que le développement du caractère devient certainement influencé par son entourage.

6. Seznam použité literatury

Primární literatura:

BALZAC, Honoré de. *Otec Goriot*. Přeložila Božena Zimová, Praha: Odeon, 1970

BALZAC, Honoré de. *Le Père Goriot*. Paris: France Loisirs, 1999

BALZAC, Honoré de. *Le Bal de Sceaux*, Paris: Ernest Flammarion, 1900

BALZAC, Honoré de. *Le Cabinet des Antiques*, Paris: Gallimard, 1966

BALZAC, Honoré de. *L'Interdiction*. Paris: Flammarion, 2008

BALZAC, Honoré de. *La peau de chagrin*. Paris: Louis Conard, 1925

BALZAC, Honoré de. *Šagrénová kůže*. Přeložili Miloslav Jirda a Josef Kopal. Praha: Nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1960

BALZAC, Honoré de. *Le député d'Arcis*, Paris: Gallimard, 1987

BALZAC, Honoré de. *Les Comédiens sans le savoir*, Paris: Gallimard, 1995

Sekundární literatura:

BOURDIEU, Pierre. *Teorie jednání*. Přeložila Věra Dvořáková. Praha: Karolinum, 1998

BENDAHAN, Joseph. *Le Père Goriot d'Honoré de Balzac*. Paris: Hachette, 1978

BRUNEL, Pierre. *Histoire de la littérature française*. Paris: Bordas, 1972

FERRO, Marc. *Dějiny Francie*. Přeložily Jitka Matějů (kap. 1-11) a Doubravka Olšáková (kap. 3-5, 10-11). Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006

FOŘT, Bohumil. *Literární postava. Vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008

LAGARDE, André. *Francouzská literatura 19. století*. Přeložili Jiří Našinec, Aleš Pohorský. Praha: Garamond, 2008

MÉRA, Brigitte. *La Méthode Rastignac*. Paris: Tallandier, 2009

PIERROT, Roger. *Honoré de Balzac*. Paris: Fayard, 1994

PREVOST, John, C. *Le dandysme en France (1819-1839)*. In *Comparative Literature*. [online] Vol. 10, No. 4 (Autumn, 1958), [cit. 15.12.2014]

RINCÉ, Dominique. *Le Père Goriot d'Honoré de Balzac*. Paris: Éditions Nathan, 1990

SHORT, Philip. *Mitterrand. A Study in Ambiguity*. London: The Bodley Head, 2013

VŠETIČKA, František. *Tektonika textu. O kompoziční výstavbě české prózy třicátých let 20. století*, Olomouc: Votobia, 2001

ZATLOUKAL, Antonín. *Studie o francouzském románu*. Olomouc: Votobia, 1995

ZWEIG, Stefan. *Balzac*. Přeložila Jaroslava Vobrubová – Koutecká. Praha: Odeon, 1963